

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БАС ПРОКУРАТУРАСЫНЫҢ
ЖАНЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫ АКАДЕМИЯСЫ

ӘУЕЛБЕК СҰЛТАН БЕРДАЛИНҰЛЫ

Тергеуші мен анықтау органдарының өзара іс-қимылының ұйымдастырушылық
және тактикалық негіздері

7М12301 «Құқық қорғау қызметі» (бейінді бағыт) білім беру
бағдарламасы бойынша ұлттық қауіпсіздік және әскери іс магистрі
дәрежесін алуға арналған жоба

Ғылыми жетекші:

Р.А. Медиев

PhD докторы, қауымдастырылған
профессор (доцент), әділет кеңесшісі

Қосшы қ., 2024 ж.

ТҮЙІНДЕМЕ

Диссертациялық жобасы тергеуші мен анықтау органдарының өзара іс-қимылының ұйымдастырушылық және тактикалық негіздерін зерттейді. Диссертациялық жоба кіріспеден, екі бөлімнен және оларға кіретін алты бөлімшеден, қорытындыдан, пайдаланылған әдебиеттерден тұрады.

Диссертациялық жобада тергеу мен анықтау органдарының өзара әрекеттесуінің теориялық және практикалық негіздеріне жоғалған адамдарды іздестіру және қылмыстарды тергеу кезінде тергеу мен анықтау органдарының өзара әрекеттесу тактикасының жалпы ережелеріне баса назар аударылды.

РЕЗЮМЕ

В диссертационном проекте изучаются организационные и тактические основы взаимодействия следователя и органов дознания. Диссертационный проект состоит из введения, двух разделов и шести входящих в них подразделов, заключения, списка использованных литератур.

В диссертационном проекте были сделаны акценты на теоретические и практические основы взаимодействия следствия и органов дознания и общие положения тактики взаимодействия следствия и органов дознания при расследовании преступления.

SUMMARY

The dissertation project examines the organizational and tactical foundations of interaction between the investigator and the inquiry authorities. The dissertation project consists of an introduction, two main sections and six subsections included in them, a conclusion, and a list of sources used.

The dissertation project focused on the theoretical and practical foundations of interaction between the investigation and the inquiry authorities and the general provisions of the tactics of interaction between the investigation and the inquiry authorities when investigating a crime.

МАЗМҰНЫ

БЕЛГІЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР	4 бет.
КІРІСПЕ	5-10 бет.
1. ТЕРГЕУ МЕН АНЫҚТАУ ОРГАНДАРЫНЫҢ ӨЗАРА ӘРЕКЕТТЕСУІНІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ПРАКТИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	
1.1 Тергеуші мен анықтау органының өзара іс-қимылының түсінігі мен құқықтық негіздері	11-15 бет.
1.2 Тергеуші мен анықтау органының өзара әрекеттесу принциптері мен формалары	15-19 бет.
1.3 Тергеу мен анықтау органдарының ұйымдастырылуы мен өзара әрекеттесуін анықтайтын факторлар	19-28 бет.
2. ҚЫЛМЫСТАРДЫ ТЕРГЕУ КЕЗІНДЕ ТЕРГЕУ МЕН АНЫҚТАУ ОРГАНДАРЫНЫҢ ӨЗАРА ӘРЕКЕТТЕСУ ТАКТИКАСЫНЫҢ ЖАЛПЫ ЕРЕЖЕЛЕРІ	
2.1 Тергеушінің анықтау органына қылмыстарды тергеу кезіндегі өзара іс қимылдың тактикалық нысаны ретінде іздестіру әрекеттерін жүргізу туралы тапсырмасы	29-38 бет.
2.2 Тергеушінің анықтау органына қылмыстарды тергеу кезіндегі өзара іс қимылдың тактикалық нысаны ретінде тергеу және жасырын тергеу әрекеттерін жүргізу туралы тапсырмасы	38-45 бет.
2.3 Қылмыстарды тергеу кезіндегі өзара іс-қимылдың тактикалық нысаны ретінде тергеушіге іздестіру, тергеу және жасырын тергеу әрекеттерінің нәтижелері туралы нәтижелер беруді жетілдіру	46-55 бет.
ҚОРЫТЫНДЫ	56-59 бет.
ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕККӨЗДЕРДІҢ ТІЗІМІ.....	60-64 бет.
ҚОСЫМША.....	65-бет.

БЕЛГІЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР

ЖТӘ	– Жасырын тергеу әрекеттері
ЖІҚ	– Жедел-іздестіру қызметі
ҚПК	– Қылмыстық процестік кодекс
ҚР	– Қазақстан Республикасы
ҚСЖАЕАЖК	– Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитет
ПД	– Полиция департаменті
СДТБТ	– Сотқа дейінгі тергеп-тексерудің бірыңғай тізілімі
т.б.	– тағы басқа
ІМ	– Ішкі істер министрлігі
ІО	– Ішкі істер органдары

КІРІСПЕ

Жүргізілетін зерттеудің өзектілігі. Қазақстан Республикасы Конституциясының 1-ші бабына сәйкес, «Еліміздің ең қымбат қазынасы – адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары» [1]. Әрбір құқықтық мемлекетте адам мен қоғамның мүдделерін қорғайтын құзырлы ұйым бар. Қазақстанда бұл функцияның басым көпшілігі полиция органдарына жүктелген. Оларды тану және сақтау - мемлекеттің міндеті.

Бұл мәселені шешуде басқа мемлекеттік органдармен және жалпы жұртшылықпен өзара іс-қимылда қылмыстардың алдын алу мен ашуды қамтамасыз етуге шақырылған қоғамдық тәртіпті қорғау органдары маңызды рөл атқарады.

Бұл тапсырманы сәтті орындау көбінесе тергеушілердің анықтау органдарымен шебер, нақты өзара әрекеттесуіне байланысты. Бұл ғылыми-техникалық прогреске байланысты, қазіргі кезеңде әлеуметтік өмірдің кез-келген саласындағы күрделі мәселелерді шешудің ең тиімді құралдарының бірі танылады - бұл білімнің әртүрлі салаларындағы мамандардың ұжымдық қызметі.

Қылмыстық белсенділікке қарсы іс-қимыл бойынша құқық қорғау органдары жұмысының негізгі түрлері тергеу және жедел-ізвестіру болып табылатыны белгілі. Осыған байланысты, қылмысқа қарсы күрестің тиімділігін арттыру - бүгінгі таңда құқық қорғау жүйесі кадрларын дұрыс іріктеу, оларды оқыту мен тәрбиелеу, бөлімшелердің техникалық жарақтандырылуы мен ұтқырлығын арттыру ғана емес, олардың арасындағы өзара іс-қимылды жақсарту болып табылады.

Тергеушілер мен анықтаушылардың оңтайлы өзара іс-қимылын ұйымдастыру қылмысқа қарсы күресті жүзеге асыратын органдардың практикалық қызметінің өзекті міндеттерінің бірі болып табылады, өйткені бірлескен келісілген әрекеттер қауіпті қылмыстарды ашуға ықпал етеді.

Іс жүзінде, өкінішке орай, қызметті үйлестірудің аздығы немесе мұндай үйлестірудің толық болмауы жағдайлары бар: кейде бөлімшелер әр түрлі әрекет ете отырып, бір-біріне қосымша кедергілер тудырады, нәтижесінде кейбір қылмыстар ашылмаған күйінде қалып, ал оларды жасаған адамдар жазасыз болуы мүмкін.

Осы себепті қылмысқа қарсы күрес жөніндегі әртүрлі бөлімшелер мен қызметтердің өзара іс-қимыл мәселелері ведомствоаралық кеңестерде үнемі талқылануда, бұл ретте оң тәжірибе зерделенеді және енгізіледі.

Практикалық міндеттің қазіргі уақыттағы жағдайын бағалау. Құқық қорғау органдарының қылмыстардың жекелеген санаттарын тергеу кезіндегі өзара іс-қимылының ерекшеліктері тиісті әдістемелік ұсынымдарда көрініс табады, бірақ қылмыстық іс бойынша тиісті дәлелдеу процесін қамтамасыз ету үшін олардың айқын маңыздылығына қарамастан, іс жүргізу тәртібіне байланысты мәселелер іс жүзінде қозғалмайды. Жоғарыда келтірілген тұжырымдар диссертациялық зерттеу тақырыбын таңдауды және оның өзектілігін анықтады.

ҚР ҚПК-нің 8-бабына сай қылмыстық процестің келесі міндеттері көрсетілген; қылмыстық құқық бұзушылықтардың жолын кесу, оларды бейтараптықпен, тез және толық ашу, тергеп-тексеру, оларды жасаған адамдарды әшкерелеу және қылмыстық жауаптылыққа тарту, әділ сот талқылауы және қылмыстық заңды дұрыс қолдану, адамдарды, қоғамды және мемлекетті қылмыстық құқық бұзушылықтардан қорғау, қылмыстық істер бойынша іс жүргізудің заңда белгіленген тәртібі адамды және азаматты негізсіз айыптау мен соттаудан, оның құқықтары мен бостандықтарын заңсыз шектеуден қорғауды, ал кінәсіз адам заңсыз айыпталған немесе сотталған жағдайда, оны дереу және толық ақтауды қамтамасыз етуге, сондай-ақ заңдылық пен құқықтық тәртіпті нығайтуға, қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алуға, құқықты құрметтеу көзқарасын қалыптастыруға ықпал етуге тиіс [2].

Қылмыстық істерді толыққанды, объективті тергеу үшін бір ғана тергеушінің, анықтаушының күші мен тәжірибиесі жеткіліксіз. Тергеу барысында туындаған қиындықтарды жеңу үшін, арнайы құралдар мен әдістерді қолдануды талап етеді.

Мұндай күш жігерді біріктіру арқылы құқық қорғау органдары өз алдына қойған мақсаттарға оңды түрде жете алады, ал өзара іс-қимылдың болмауы тергеуге кері әсерін тигізуі мүмкін.

Сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысында тергеуші мен анықтау органдарының өзара іс қимылының нормативтік құқықтық және ұйымдастырушылық базасына талдау жүргізу арқылы оның талаптарға сай емес екендігінің және оны одан әрі жетілдіру қажеттілігі байқалады.

Тергеушінің анықтау органдарымен өзара әрекеттесуі әртүрлі байланыстармен қатынастардан тұрады. Өзара іс қимыл нысандарын процестік және ұйымдастырушылық деп бөле отыра, процестік нысанға; іздестіру, тергеу және жасырын тергеу әрекеттерін жүргізу туралы жеке тапсырмаларын (ҚР ҚПК-нің 60-бабының 9-бөлігі); тергеу іс қимылдарын жүргізуге жәрдемдесуді (ҚР ҚПК-нің 60-бабының 9-бөлігі); жедел тергеу тобын құруды (ҚР ҚПК-нің 194-бабы) жатқызсақ, ұйымдастырушылық нысанға; бірлесіп жоспарлау, өзара ақпарат алмасуды жатқызуға болады.

Жалпы, Қазақстанда тергеуші мен анықтау органдарының өзара қарым қатынас мәселелері М.С. Строгович, Н.В. Жогин, Ф.Н. Фаткулин, Е.Е. Ерешев, М.Ч. Қоғамов, В. Чистяков, Т.Е. Сарсембаев, О.Л. Васильевтің еңбектерінде көрініс тапқан. Сонымен қатар аталған тақырыптың проблемаларын қарастырған көршілес жеке шет еліміздердің ғалымдары Р.С. Белкин, Ф.Ю. Бердичевский, А.И. Васильев, И.А. Возгрин, И.Ф. Герасимов, И.М. Гуткин өздерінің еңбектерінде бой сіңірген.

Зерттеу мақсаты. Тергеуші мен анықтау органдарының өзара іс-қимылының ұйымдастырушылық және тактикалық негіздері ережелерін жалпылау, сондай-ақ оны жүзеге асыру бойынша практикалық ұсынымдар әзірлеу.

Зерттеудің міндеттері:

- тергеуші мен анықтау органының өзара іс-қимылының түсінігі мен құқықтық негіздерін зерттеу;
- тергеуші мен анықтау органының өзара әрекеттесу принциптері мен формаларын зерттеу;
- тергеу мен анықтау органдарының ұйымдастырылуы мен өзара әрекеттесуін анықтайтын факторларын зерттеу;
- тергеушінің анықтау органына қылмыстарды тергеу кезіндегі өзара іс-қимылдың тактикалық нысаны ретінде іздестіру әрекеттерін жүргізу туралы тапсырмасын зерттеу;
- тергеушінің анықтау органына қылмыстарды тергеу кезіндегі өзара іс-қимылдың тактикалық нысаны ретінде тергеу және жасырын тергеу әрекеттерін жүргізу туралы тапсырмасын зерттеу;
- қылмыстарды тергеу кезіндегі өзара іс-қимылдың тактикалық нысаны ретінде тергеушіге іздестіру, тергеу және жасырын тергеу әрекеттерінің нәтижелері туралы нәтижелер беруді жетілдіру бойынша ұсыныстар дайындау.

Зерттеу объектісі болып жеке тергеу әрекеттерін жүргізу барысында тергеу және анықтау органдарының өзара бірлесу әрекеті болып табылады.

Зерттеу тақырыбы: Қазақстан Республикасының заңнамасын (Конституциялық; Қылмыстық, Қылмыстық-процестік, Жедел-іздестіру қызметін жүзеге асырумен байланысты жекелеген қоғамдық қатынастарды реттейтін Қазақстан Республикасының заңдарын; ведомстволық нормативтік-құқықтық актілерді және басқаларын), халықаралық құқықты және шет-елдердің заңнамасын іздестіру жұмысын регламенттеу бөлігінде зерделеу және талдау болып табылады.

Зерттеуді жүргізудің әдістері мен әдіснамалық негіздері танымның диалектикалық-материалистік әдісіне, сондай-ақ зерттеудің жалпы ғылыми және жеке әдістеріне, оның ішінде салыстырмалы құқықтық, статистикалық талдауға негізделген.

Ғылыми жаналықтың негіздемесі. Бұл зерттеудің жаңалығы авторлардың тергеуші мен анықтау органдарының өзара іс-қимылының ұйымдастырушылық және тактикалық негіздерін әртүрлі аспектілерін зерттеуге арналған еңбектерінде тек жекелеген аспектілерге ғана әсер еткендігімен анықталады.

Қорғауға шығарылатын практикалық ұсынымдар:

1. Басқа ауданда (облыста, республикалық маңызы бар қалада, астанада) тергеу әрекеттерінің жекелеген тапсырмаларын жүргізуді одан әрі жетілдіру шеңберінде Қазақстан Республикасының Ішкі істер министрлігінде «тергеу әрекеттерінің жеке тапсырмасын электронды түрде өндіру» атты қорғалатын электрондық тізілімін құру қажет, ол электрондық форматта сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын тұлға он тәуліктен кешіктірілмейтін мерзімде басқа аудандардың (облыстың, республикалық маңызы бар қаланың, астананың) анықтау органына тапсыруға мүмкіндік беретін болады.

Осылайша, ҚР ҚПК-нің «сотқа дейінгі тергеп-тексеру жүргізілетін жер», 188-бабы 3-ші бөліктен кейін келесі абзацпен толықтырылсын;

3-1. Басқа ауданда (облыста, республикалық маңызы бар қалада, астанада) тергеу әрекеттерін жүргізу қажет болған жағдайда, сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам осы тапсырманы жүргізуді «тергеу әрекеттерінің жеке тапсырмасын электронды түрде өндіру» электрондық тізілімінің көмегімен сол ауданның (облыстың, республикалық маңызы бар қаланың, астананың) тергеушісіне немесе анықтау органына тапсыруға құқылы.

2. Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2015 жылғы 16 наурыздағы «Қазақстан Республикасы ішкі істер органдарының тергеу, анықтау бөліністері және әскери-тергеу органдарының қызметін ұйымдастыру жөніндегі нұсқаулықты бекіту туралы» № 220 бұйрығында көрсетілген 82 бөлімі «Тергеушілер қамтамасыз етеді»: келесі атаумен өзгертуді ұсынамыз:

82 бөлім «Тергеу бөлімшесінің немесе сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүргізген анықтау органының бастығы қамтамасыз етеді»:

ҚПК-ның 240-бабының 1-1-бөлігі белгілеген талаптарды сақтай отырып, қылмыстық іс бойынша қорытынды шешім шығарылған кезден бастап алты

айдан артық емес мерзімде жасырын тергеу әрекеттері жүргізілген адамға хабарландыру жолдаудың уақтылығын қамтамасыз етеді.

Апробация және нәтижелерін енгізу. Гумилев Л.Н. атындағы Еуразия ұлттық университетінде өткен «Қылмыстық саясатты дамыту теориясы мен тәжірибесі» атты Халықаралық ғылыми-практикалық дөңгелек үстелінде «Тергеуші мен анықтау органдарының өзара іс-қимылының ұйымдастырушылық және тактикалық негіздері» тақырыбындағы мақала жарық көріп, Ақмола облысы ПД Қосшы АПБ-не енгізіліп, ол бойынша ендіру актісі түзілді (қосымша 1).

1 Тергеу мен анықтау органдарының өзара әрекеттесуінің теориялық және практикалық негіздері

1.1 Тергеуші мен анықтау органының өзара іс-қимылының түсінігі мен құқықтық негіздері

Тергеуші мен анықтау органының өзара іс-қимылы Қазақстан Республикасының қылмыстық сот ісін жүргізу міндеттерін неғұрлым табысты және тиімді орындау мақсатында заңға тәуелді актілерге негізделген олардың келісілген қызметін білдіреді.

Тергеуші мен анықтау органының бұл өзара әрекеті осындай объективті алғышарттармен шартталған:

- қылмысқа қарсы күресте олардың алдында тұрған міндеттердің ортақтығы. Тергеуші де, анықтау органының қызметкерлері де өздерінің қызметтік жағдайы бойынша қылмыстарды анықтауға, жолын кесуге және ашуға, өз күштерін ақыр соңында қылмысты және оны тудыратын себептерді жоюға бағыттауға міндетті. Өзара әрекеттесу дәл осы міндеттерді тиімді жүзеге асыруды қамтамасыз етуге арналған;

- олардың өкілеттіктерінің айырмашылығы тергеушінің іс-әрекеттері сот дәлелдемелерін алуға, ал анықтау органының іс-әрекеттері негізінен тергеуші тергеу әрекеттері арқылы сот дәлелдемелеріне өткізетін дәлелдемелік фактілердің көздерін анықтауға бағытталған. Соңғыларын (оқиға орнын тексеруді қоспағанда) ол сотқа дейінгі тергеп - тексерудің бірыңғай тізіліміне тіркелгеннен кейін қылмыстық істі тергеп-тексеру аяқталғанға дейін жүргізеді [3]. Жасырын тергеу әрекеттері қылмыстық істің басынан бастап, тергеп-тексерудің бүкіл барысы бойы қолданылуы мүмкін. Тергеуші жасырын тергеу әрекеттерін жүргізуге тапсырма береді, ал жедел қызметкер бір жағдайда тергеушінің тапсырмасы бойынша тергеу әрекеттерін жүргізе алады;

- қылмыспен күресудің осы күштерінің, құралдары мен әдістерінің ерекшелігі. Тергеушінің қызметі өзара іс-қимыл кезінде қолданылатын

құралдар мен әдістердің сипатын айқындайтын Қазақстан Республикасының қылмыстық процестік заңымен қатаң реттеледі.

Өз құзыреті шегінде әрекет ете отырып, тергеуші де, анықтау органының қызметкері де өздеріне заңмен және заңға тәуелді актілермен жүктелген міндеттерді тиісінше орындағаны үшін қатаң дербес жауапты болады.

Аталған объективті алғышарттарды тұрақтандыруға және оларды іске асыру үшін тиісті жағдайлар жасауға ҚР ІІМ жүйесіндегі тергеу аппараты сияқты фактор ықпал етті.

Тергеу, анықтау бөлімшелерінің және әскери-тергеу органдарының, ҚР ІІО қызметін ұйымдастыру жөніндегі нұсқаулыққа сәйкес [4] СДТБТ-да қылмыстық істерді тіркеу және қылмыстарды тергеу кезінде оның қажеттілігі туындайды:

а) оқиға орнын тексеруге шыққан кезде, оның ішінде қылмыстарды ыстық іздер бойынша ашқан кезде;

б) СДТБТ-да жедел материалдар бойынша қылмыстық істерді тіркеу туралы мәселені шешкен кезде;

в) тергеп-тексеруі тергеушінің тергеуіне жатқызылған қылмыстық іс СДТБТ-да тіркелгеннен кейін;

г) өткен жылдардағы күрделі істер мен қылмыстар туралы істерді тергеу үшін құрылған жедел-тергеу топтарында.

Жоғарыда айтылғандардан басқа, қарастырылып отырған өзара әрекеттесу қажеттілігінің басқа жағдайлары болуы мүмкін. Заң және арнайы әдебиеттерде осы мәселе бойынша қолда бар пікірлерді талдау және қалыптасқан тәжірибені зерттеу бұл қажеттілік те туындайтынын көрсетеді:

- тергеуші дәлелдемелерді табуда қиындықтарға тап болған кезде;
- тергеу әрекетіне байланысты анықтау органына тән функцияларды жүзеге асыру қажет болғанда;
- тергеуші физикалық тұрғыдан осы тергеу әрекетін тиімді жүргізе алмаған кезде;
- айыпталушының орналасқан жері белгісіз болған кезде;

- азаматтық талап қоюды немесе мүлікті тәркілеуді қамтамасыз ету үшін тыйым салынуы тиіс мүліктің орналасқан жері белгісіз болған кезде;

- қылмыс жасаған адам анықталмаған кезде;

- қызмет көрсетілетін тергеу учаскесінде профилактикалық жұмыс жүргізу кезінде.

2014 жылы ҚР ҚПК-нің қабылдануымен [2] қарастырылып отырған өзара іс-қимылды құқықтық реттеу күшейтіліп қана қоймай, айтарлықтай кеңейтілді. Бұл тұрғыда 30 - тараудың Жаңа институтының пайда болуы түбегейлі маңызға ие болды жасырын тергеу әрекеттері, жасырын тергеу әрекеттерін жүргізу ережелерін регламенттеумен [5] анықтау органының қылмыс белгілерін және оларды жасаған адамдарды анықтау мақсатында қажетті жедел-ізвестіру шараларын қабылдау міндеттері.

Осылайша, заң шығарушы өз еркін біржақты білдірді: пошта және өзге де жөнелтілімдерді жасырын бақылауды қоспағанда, жасырын тергеу әрекеттерін қолдану жедел-ізвестіру қызметінің нысандары мен әдістерін пайдалана отырып, құқық қорғау немесе арнаулы мемлекеттік органның уәкілетті бөлімшесінің сәйкес жасалған сотқа дейінгі тергеу органының тапсырмасы бойынша және оларды тергеушінің заңда белгіленген тәртіппен қылмыстарды тергеу мақсатында пайдалануы бойынша жүргізіледі.

Тергеушіге тергеліп жатқан істер бойынша анықтау органдарына жасырын тергеу әрекеттерін жүргізу туралы тапсырмалар мен нұсқаулар беру құқығын берген ҚР ҚПК 231-250 баптары. Тергеушіге тергеу органынан жекелеген тергеу әрекеттерін жүргізу кезінде жәрдемдесуді талап ету құқығы берілді. Бұл оның тергеу кезінде анықтау органдары бар басқа күштер мен құралдарды (көлік, түрлі техника, колонна және т.б.) пайдалануға мүмкіндік алғанын білдірді. Бұл тергеушіге белгілі бір шектерде жедел қызметкерлерді тартуға және оның өндірісіндегі қылмыстық істерді тергеуге тікелей қатысуға мүмкіндік берді.

Алайда, мұндай реттеу мәселелері практиканың қажеттіліктеріне сәйкес келеді деп айту дұрыс болмас еді. Өзара әрекеттесу оның дамуында

динамикалық, ол үнемі жетілдіріліп отырады, жаңа формаларды табады. Тергеуші мен анықтау органының өзара іс-қимылын жүзеге асыруға байланысты мәселелер қандай да бір дәрежеде шешілетін Қазақстан Республикасы ІІМ желісі бойынша бірқатар заңға тәуелді актілерді шығару осыны растау болып табылады.

Сонымен, тергеу органына істі тергеушіге бергеннен кейін қылмыс жасаған адамды анықтау үшін шаралар қабылдап қана қоймай, ұрланған адамды іздеу міндетін жүктеу туралы қалыптасқан тәжірибені заңнамалық реттеу туралы ұсыныстар өте негізделген.

Ішкі істер органдарының тергеушілеріне өздері тергеп-тексеретін қылмыстық істерге қатысы бар материалдармен танысу құқығы берілгенімен (ҚР ҚПК 240-бабы), осы құқықты іске асыру кезінде олар белгілі бір қиындықтарға тап болады. Бұл тиісті өкілеттіктердің көлемі туралы нақты нұсқаулардың болмауынан туындайды. Бұл «тергеушілерді жасырын тергеу әрекеттерінің хаттамаларына қоса тіркелмеген құжаттардың түпнұсқасынан бастап және толық көлемде, қажетті ақпараты жоқ анықтамаларды ұсынғанға дейін әртүрлі нысанда таныстыру ғана емес, сонымен қатар бұл құқық жергілікті жерлерде әр түрлі түсіндіріледі».

ҚР ҚПК -нің 238 және 240 - баптарына сәйкес, жасырын тергеу әрекетін жүргізу нәтижесінде алынған ақпаратты зерттеу және оны дәлелдемелер ретінде пайдалану; жасырын тергеу әрекеттерінің хаттамаларына қоса тіркелмеген материалдармен танысу. Бұл процесс мүмкіндік береді:

Біріншіден, мәселенің мұндай шешімі тергеушіге тергеліп жатқан қылмыстық істерге қатысы бар барлық жедел материалдармен уақтылы танысуға кепілдік береді.

Екіншіден, жедел-ізвестіру қызметінің нәтижелері үшін анықтау органдарының жауапкершілігін арттырады.

Қортындылай келе, Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік заңнамасы шеңберінде сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адамның «жасырын тергеу әрекеттері» 30-тарауы түрінде нормасымен

күшейтілген, яғни жедел-іздістіру қызметінің нысандары мен әдістерін пайдалана отырып, жасырын тергеу әрекеттерін жүргізу туралы анықтау органына міндетті тапсырмалар беруге өкілеттігі бар деген тұжырымға келеміз.

1.2 Тергеуші мен анықтау органының өзара әрекеттесу принциптері мен формалары

Тергеуші мен анықтау органының өзара әрекеті, егер ол практикалық қызметтің осы түріне сәйкес келетін жалпы ережелерге сәйкес құрылса ғана тиімді болады. Біз заңға негізделген осындай принциптер туралы айтып отырмыз, олар қылмыспен күресудің құралдары мен әдістерін кешенді пайдалану идеясын білдіреді.

Бұл принциптер мыналарды қамтиды:

- құқықтық тәртіп пен заңдылық қағидаттарын сақтау;
- тергеуші мен анықтау органының өкілеттіктерін нақты ажырату;
- тергеушінің ұйымдастырушылық рөлі және оның процестегі тәуелсіздігі;
- тараптар арасында жедел ақпарат алмасу.

Олардың әрқайсысын қысқаша қарастырайық.

Заңдылықты сақтау принципі қоғамдық қатынастардың ажырамас бөлігі болып табылады, ол нақты әрекеттер мен актілердің заңдарға сәйкестігін, сондай-ақ барлық қатысушылардың оларды қатаң орындауын талап етеді. Бұл принцип қарастырылып отырған өзара әрекеттесу контекстінде ерекше маңызды, өйткені оны толық сақтау осы процестің басқа принциптерінің талаптарын тиімді жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Оған қатысты заңдылық принципі өзінің нақты көрінісін табады:

- тергеуші мен анықтау органы қызметкерлерінің қылмыстық-процестік заңнаманы, Қазақстан Республикасы ІІМ ведомстволық нормативтік актілерін қатаң сақтауында;

- Қазақстан Республикасы ІІМ ведомстволық нормативтік актілерінде көзделген заң бұзушылықтармен — қылмыстармен күресу мақсатында бірде-бір қылмыскер жауапкершіліктен кетпеуі үшін барлық шараларды қабылдауда;

- тергеушіге және анықтау органдарына олардың өзара іс-қимыл процесінде белгілі болатын кез келген адам тарапынан заңдылықтың өзге де бұзушылықтарының алдын алуда, жолын кесуде және жоюда.

Ұйымдастырушылық-тактикалық формаға қатысты В.И.Брылевтің пікіріне назар аударсақ, онда ол; «өзара әрекеттесудің ұйымдастырушылық-тактикалық формалары заңда көрсетілмеген, сондықтан олар процессуалды сипатта бола алмайды, алайда, ұйымдастырушылық шаралар тек ведомстволық нормативтік актілермен реттеледі [6].

Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасы бізге істі тергеу, жедел тергеу тобын құру арқылы сотқа дейінгі тергеп тексеру жүргізуге болатындығын ҚР ҚПК-нің 194-бабында көрсетеді: іс бойынша сотқа дейінгі тергеп-тексеру ол күрделі немесе үлкен көлемді болған жағдайда тергеушілер және анықтау органының қызметкерлері тобына (тергеу, жедел-тергеу тобына) тапсырылуы мүмкін, бұл туралы қаулы шығарылады. Бұл туралы шешімді тергеу бөлімінің немесе анықтау органының бастығы қабылдауға құқылы. Қаулыда тергеп-тексеру жүргізу тапсырылған барлық тергеушілер, анықтау органының қызметкерлері, оның ішінде топ жетекшісі – тергеуші көрсетілуге тиіс. Топтың сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын бірнеше органның тергеушілері, анықтау органының қызметкерлері кіруі мүмкін. Мұндай топты құру туралы шешім прокурордың нұсқауы бойынша да, тергеу бөлімі немесе анықтау органы бастықтарының бастамасы бойынша да қабылдануы мүмкін. Мұндай шешім осы баптың бірінші бөлігінде көрсетілген талаптарды сақтай отырып шығарылатын бірлескен қаулымен ресімделеді деп көрсетілген [2].

Жедел тергеу тобын құру арқылы анықтау органдарымен бірлескен жұмыс істің жылдам, толық және жан жақты тергелуіне алып келеді. Жеке тұлғаға қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтарды ашу бойынша құрылған

жеке тергеу топтарының оңды нәтижеге жеткен мысалдары көп. Олардың бірі М.Д. есімді кісі өлтіру фактісі. Яғни 2018 жылдың 20-шы шілдесі түні сағат шамамен 22:00 дер шамасында жоғарыда аталған азаматша үйінен яғни Затабольск елді мекенінен Қостанай қаласына жүгіруге шығып қайта оралмаған. Келесі күні М.Д. нің мәйіті облыс орталығынан шыққан орман екпелерінен зорлықпен өлім белгілерімен табылған. Аталған қылмысты ашу мақсатында жедел тергеу тобы құрылып, топқа Қостанай ОПД-ның мығдаған қызметкері, алты арнайы үйретілген иттер жұмылдырылып, сол маңайдағы барлық тұлғалардан жауабы алынып, криминалистермен 12 000 шаршы метр қарап тексеріліп, 500 ге жуық; банка, бөтелке, темекі қораптары және 300-ге жуық іздер алынып, тиісті дактилоскопиялық, геномдық, трассологиялық және тағы да басқа сараптамалар тағайындалып, нәтижесінде А.Р.және Ш.А. есімді азаматтар күдікті ретінде ұсталынып, оларға қатысты айыптау үкімі шықты [7].

Осылайша тергеушімен анықтау органдарының өзара іс-қимылы арқылы қылмыстық күрделілігіне қарамастан оны ашып, заң аясында процессуалды нәтижеге жетуге болады.

Тергеуші мен анықтау органының құзыретін ажырату принципі. Бұл принциптің әрекеті заң тергеуші мен анықтау органдарына тек қылмыспен күресудің өзіндік құралдары мен әдістерін бергеніне негізделген. Бірақ бұл құралдар мен әдістерді шебер және ақылмен қолдану керек. Сондықтан, бұл қағидаттың әрекеті тергеуші мен анықтау органдарының қызметкерлерінің тиісті білімі, дағдылары мен дағдыларының болуын болжайды.

Оларға тек өзіне тән құралдар мен әдістер берілгендіктен, олардың әрқайсысы оған берілген өкілеттіктер шегінде әрекет етеді. Сондықтан тергеуші мен анықтау органының бір-бірін алмастыруы мүмкін емес.

Тергеушілерге, тергеу басқармаларының, бөлімдер мен бөлімшелердің бастықтарына процестік басшылық жасау тергеушінің жалпы процестік дербестігіне және оның анықтау органдарымен процестік қатынастарына ешқандай дәрежеде нұқсан келтірмейді. Сонымен қатар, бұл нұсқаулық

Ю.Н. Белозеровтың әділ ескертуі бойынша алдын ала тергеу жүргізу кезінде заңдылықты қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады [8].

Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік заңымен реттелетін өзара іс – қимыл нысандары әдетте процестік деп аталады, ал практика әзірлейтін және заңға тәуелді актілермен реттелетін-ұйымдық деп аталады.

Біріншісі:

- тергеушінің анықтау органына жасырын тергеу әрекеттерін жүргізу туралы тапсырмасы (ҚР ҚПК 231-бабы);

- анықтау органының тергеушіге жекелеген тергеу әрекеттерін жүргізуге жәрдемдесуі (ҚР ҚПК 220-бабы);

- жасырын тергеу әрекеттерінің нәтижелерін ұсыну (ҚР ҚПК 237-бабы).

Қазақстан Республикасы ІІМ жүйесінде қолданылып жүрген актілер тергеуші мен анықтау органының өзара іс қимылының осындай ұйымдық нысандарын көздейді:

- қылмыс жасалған учаскеге қызмет көрсететін не осы санаттағы істер бойынша маманданған тергеушіні анықтау органының мұндай қылмысты тергеп-тексеру басталғаны туралы хабардар етуі;

- тергеушіге қылмыстық істі СДТБТ-да тіркеу туралы мәселені шешу үшін жедел-ізвестіру жолымен алынған деректер бойынша тексеру материалдарын жолдау;

- оны тергеліп жатқан қылмыстық істерге қатысы бар жедел материалдармен таныстыру;

- тергеу әрекеттері мен жедел-ізвестіру іс-шараларын келісілген жоспарлау;

- іс бойынша жиналған тергеу және жедел-ізвестіру деректерін бірлесіп талқылау;

- оқиға орнына шығу үшін жедел-тергеу топтарын құру;

- күрделі және көп еңбекті қажет ететін істерді, сондай-ақ өткен жылдардағы істерді (ашылмаған немесе тергеуге қайтарылған)тергеу үшін ыстық іздер бойынша қылмыстарды ашу үшін жедел-тергеу топтарын құру;

-тергеу және жедел-іздістіру қызметі үшін қызығушылық тудыратын деректер туралы өзара хабарлау;

- ішкі істер органдарының басшылары тарапынан өзара іс-қимылға ұйымдастырушылық басшылықты жүзеге асыру [9].

1.3 Тергеу мен анықтау органдарының ұйымдастырылуы мен өзара әрекеттесуін анықтайтын факторлар

Қазақстан Республикасы ҚПК-нің 30-тарауына сәйкес тергеуші анықтау органдарына іздістіру іс-әрекеттерін жүргізу туралы тапсырма береді [2].

Ең алдымен, «тапсырма» терминінің мағыналық мағынасын түсіну қажет. Бұл «орындау үшін біреуге жүктелген іс, тапсырма», ал жеке тапсырма «жауапкершілік тарту, біреуге қандай да бір істің орындалуын жүктеу» дегенді білдіреді. Осы түсіндірмеге сүйене отырып, А.Р. Ратинов ұсынған тергеушінің жеке тапсырмасын анықтау сәтті болуы керек. Оның пікірінше, бұл «белгілі бір тергеу немесе іздістіру әрекетін жүргізу туралы нұсқама екенін түсіну керек» [10].

С.И. Ожеговтың түсіндірме сөздігінде «ұйым» сөзіне келесі анықтамалар берілген: 1) ұйымдастыру; 2) ұйымшылдық, жақсы ұйымдастырушылық құрылғы; 3) қоғамдық бірлестік немесе мемлекеттік мекеме [11]. Осы жерде «өзара әрекеттесу» сөзіне келесідей анықтама беріледі: 1) екі құбылыстың өзара байланысы; 2) өзара қолдау [11].

Н.Н. Гапанович атап өткендей «өзара іс-қимыл-бұл өзара байланыс және қолдау, белгілі бір мақсатқа жетуге бағытталған іс-қимылдардың келісімділігі»[12].

Сондай – ақ, Н.Н. Гапанович мынаны атап өтеді: «тергеуші мен анықтау органының өзара әрекеті - ең алдымен, олардың бірлескен қызметі болып табылады» [12].

Н. И. Порубов былай деп атап өтті: «өзара іс-қимыл - бұл тергеушілерді жедел қызметкерлермен алмастыру емес, керісінше әрқайсысының иелігіндегі мүмкіндіктердің, әдістер мен құралдардың ұтымды үйлесімі [12].

Ұйымдастырушылық-тактикалық формаға қатысты В.И.Брылевтің пікіріне назар аударсақ, онда ол; «өзара әрекеттесудің ұйымдастырушылық-тактикалық формалары заңда көрсетілмеген, сондықтан олар процессуалды сипатта бола алмайды, алайда, ұйымдастырушылық шаралар тек ведомстволық нормативтік актілермен реттеледі [13].

Заң шығарушы қолданатын осы терминдердің семантикалық мағынасын және олардың арақатынасын түсіну іске ешқандай зиян келтірместен тек «тергеушінің тапсырмасы» терминін қолдануға негіз береді. Болашақта, егер басқаша арнайы айтылмаса, біз оны қолданамыз.

Құқықтық табиғаты бойынша, қарастырылып отырған тергеуші тергеу жүргізіп жатқан қылмыстық іс бойынша қабылдаған іс жүргізу шешімдерінің бір түрі болып табылады. Қылмыстық сот ісін жүргізудегі шешімдердің түрлері «оларды қабылдайтын органдар, оларда шешілуі мүмкін мәселелер шеңбері, оларды қабылдаудың іс жүргізу тәртібі, баяндау нысаны бойынша ерекшеленеді» [14].

Жасырын тергеу әрекетін жүргізу тапсырылған органның уәкілетті лауазымды адамы қаулы шығарады, ол туралы заңда да айтылған (Қазақстан Республикасы ҚПК 233-бабының 1-бөлігі).

Қазақстан Республикасы ҚПК-нің 60-бабының 9-бөлігіне сәйкес, ол тексеретін істер бойынша тергеушінің жедел есепке алу істерінің материалдарымен және тергеліп жатқан іске қатысты анықтау органдарының жасырын тергеу әрекеттерімен танысуға, оларды осы Кодексте белгіленген тәртіппен осы іске қосу үшін талап етуге, анықтау органдарына орындалуы міндетті тапсырмалар мен іздестіру, іздестіру, тергеу және жасырын тергеу әрекеттері және олардан тергеу әрекеттерін жүргізуге жәрдемдесуді талап ету [14].

Тергеуші өзінің қолындағы дәлелдемелік ақпаратты бағалай отырып, бір жағдайда алынған мәліметтердің дұрыстығы туралы қорытынды жасай алады, екіншісінде - олардың ықтималдығының үлкен немесе аз дәрежесі туралы «белгілі бір танымдық мәселені шешу үшін қажетті шектерде шындықты дәл және толық көрсететін білім сенімді деп танылады» [15].

Қылмыстық іс жүргізу дәлелдеріне қатысты ықтималдық «біздің шындық туралы біліміміздің саналы, бағаланған сәйкестік дәрежесін» білдіреді [16].

Тергеуші нақты белгіленген фактілерге адамды қылмыстық жауапкершілікке тарту, іс бойынша іс жүргізуді бұзу, оны заңда көзделген көптеген негіздер бойынша тоқтату және т. б. туралы өз шешімдерін негіздейді.

Қарастырылып отырған кейбір тапсырмалар тек нақты белгіленген фактілер негізінде берілуі мүмкін. Олардың қатарына, мысалы, айыпталушыны оның орналасқан жері белгісіз болған кезде іздестіру туралы тапсырманы жатқызуға болады (Қазақстан Республикасы ҚПК 292-бабы).

Алайда, тергеу барысында тергеуші көбінесе дәлелдемелердің салыстырмалы сенімділігіне сүйене отырып, процестік сипаттағы белгілі бір шешімдер қабылдауға мәжбүр болады. Осыған көрнекі куәлік-тергеуші тиісті шешім қабылдайтын тінту жүргізу жағдайлары «қандай да бір үй-жайда немесе өзге жерде немесе қандай да бір адамда қылмыс құралдары, қылмыстық жолмен алынған заттар мен құндылықтар, сондай-ақ іс үшін маңызы бар басқа да заттар немесе құжаттар бар деп пайымдауға жеткілікті негіз болған кезде» (ҚР ҚПК 252-бабы). Сонымен қатар, тергеушінің анықтау органдарына белгілі бір тергеу әрекеттерін жүргізу туралы тапсырма беру туралы шешімі салыстырмалы түрде сенімді дәлелдерге негізделуі мүмкін. Бұл ретте, белгілі бір тапсырмаларды тінту туралы шешімге қарағанда ықтималдығы аз нақты деректерге сүйене отырып бере алады. Сонымен, қылмыстық іс материалдарында, мысалы, аз. П. туралы мәліметтер болуы мүмкін, тергеу үшін маңызды ақпарат көзі болып табылады. Оларға сүйене отырып, тергеуші анықтау органына куә ретінде жауап алуды тапсыруға құқылы. Алайда, бұл аз. П. - да мұндай ақпарат бар дегенді білдірмейді. Тергеушінің анықтау органына

қылмыс оқиғасының ықтимал куәгерлерін анықтауды тапсыруы туралы шешім қабылдауы мүмкін ақпараттың ықтималдығы одан да аз болады, өйткені «қорытынды жасау ықтималдығы оның жалғандығын немесе шындығын білдірмейді... Қорытынды дәл сондықтан оның ақиқаты мүмкін болуы мүмкін» [17].

Тергеушінің іс жүргізу өкілеттіктерін анықтау органдарымен қарым-қатынаста жүзеге асыру актісі ретінде оның тапсырмалары олар үшін міндетті болып табылады, яғни олар императивті. Сондықтан тергеушінің осы шешімді қабылдау фактісіне де, тапсырманың сипатына да қатысты кез-келген қателіктері мен қателіктері оны орындау кезінде нашарлауы мүмкін. Егер, айталық, тергеуші белгілі бір адамның қылмыс жасауға қатысы болуы мүмкін деген қорытындыға келген болса, бірақ оған жеткілікті негіздер болмаса, полиция қызметкерлеріне оны ұстап алуды және жеткізуді тапсырса, онда бұл қызметкерлер өз кезегінде осы адамға олардың соңынан еруден бас тартуға байланысты физикалық зорлық-зомбылық қолдануы мүмкін.

Осылайша, заңдылықты бұзу көбінесе тергеуші тарапынан оның қолындағы нақты деректерді қайта бағалауға байланысты болады. Сондықтан оның белгілі бір іздестіру немесе тергеу, жасырын тергеу әрекеттерін жүргізу туралы тапсырмасы негізді ғана емес, сонымен бірге заңдылық талаптарына қатаң сәйкес келуі керек.

Тергеушіге қарастырылып отырған құқықты бере отырып, заң сонымен бірге анықтау органдарының қызметкерлерінен кімге тікелей тапсырма беру керектігін көрсетпейді. Бұл орган мемлекеттік бюджетте тұратын және өзіндік сметасы бар мекемелерге қатысты болғандықтан және оның басшылары басқарушылардың құқықтарын пайдаланатындықтан, тергеуші өз тапсырмаларын анықтау органының бастығына заңды тұлғаның басшысы ретінде жіберуге міндетті деп айтуға болады [2].

Тергеуші мен анықтау органының өзара іс-қимылы оның қатысушыларының қызметін үйлестірусіз мүмкін емес. Қылмыстарды ашу және тергеу кезінде тергеуші мен анықтау органының үйлестірілген бірлескен

жұмысының тиімділігінің міндетті шарты олардың кез келгенінің басқару функцияларына ие болуы болып табылады [18]. Сотқа дейінгі тергеу жүргізу кезінде мұндай функция тергеушіге берілген. Егер ол басқару субъектісі ретінде «қылмыстарды тергеу» жүйесіндегі басқару объектісіне қатысты тиісті өкілеттіктерге ие болмаса, онда бұл жүйе өзіне жүктелген міндеттерді шеше алмас еді. Атап айтқанда, тергеушінің іс жүргізу тәуелсіздігі принципі қарапайым декларацияға дейін азаяды, ал оның анықтау органымен өзара әрекеттесудегі ұйымдастырушылық рөлі нөлге тең болады.

Сондықтан тергеуші анықтау органының басшысы ретінде полиция бөлімінің бастығына жолдаған тапсырмасының өзі ешқандай мәні бойынша да, нысаны бойынша да бағыну қатынастары болып табылатын онымен қарым-қатынас саласына әсер етпейді. Егер бұл басшы қылмыстық іс жүргізу заңын жақсы білсе және тергеуші мен полиция қызметкерлерінің өзара әрекеттесуінің тиімділігін арттыруға шынымен мүдделі болса, онда ол оған белгілі бір тапсырмамен жүгінген әрбір жағдайды дұрыс қабылдауы керек. Бұл тапсырмалардың тиісінше орындалуына пәрменді бақылауды жүзеге асыруға, қылмыстық істерді тергеу кезінде өзара іс-қимылдың қалай жүзеге асырылатыны туралы хабардар болуға мүмкіндік береді.

Тергеушіге анықтау органдарына іздестіру және тергеу әрекеттерін жүргізу туралы тапсырмалар беру құқығын бере отырып, негіздерде бұл тапсырмалардың нысаны туралы ешқандай нұсқаулар қарастырылмаған. Қазақстан Республикасы ҚПК 60-бабының 9-бөлігінде ғана.

Тергеушілер мен жедел қорғаушылардың сауалнама барысында айтқан жазбаша тапсырмалар нысанының артықшылықтары туралы пікірлері қызығушылық тудырады.

Олардың пікірінше, бұл артықшылықтар оның:

- қылмыстық істе полиция қызметкерлерінің істі тергеуге қатысуының іс жүргізу негізі болып табылатын құжаттың болуына мүмкіндік береді;
- тікелей орындаушының тапсырманың мәнін неғұрлым берік игеруіне ықпал етеді, демек, оның жақсы орындалуы;

- полиция қызметкерлерін тәртіпке келтіреді, олардың тапсырманы тиісінше орындағаны үшін жауапкершілік сезімін арттырады;

- тікелей орындаушыға тапсырманы орындауға қажетті уақытты ұтымды бөлуге көмектеседі;

- тергеушіні өз тапсырмасының орындалу барысына белсенді қызығушылық танытуға шақырады;

- оның орындалу мерзімдерін бақылау үшін неғұрлым қолайлы жағдайлар жасайды;

- тергеушінің қылмыстық іс бойынша жұмысының жоспарлылығы мен мақсаттылығын бағалауға мүмкіндік береді.

Бұл мәселе бойынша құқықтық әдебиеттерде әртүрлі көзқарастар айтылады. Кейбір авторлар тапсырмалар он тәуліктен кешіктірілмей орындалуы керек деп санайды. Осы авторлардың пікірінше, заңды тиісті нормамен толықтыру мұндай жағдайларда тәртіпсіздік пен әуре-сарсаң элементтерін жоюға мүмкіндік береді [19].

А.П. Гуляев «тергеуші анықтау органына өз тапсырмасының орындалу мерзімін анықтауға құқылы» деп санайды [20]. А.М. Ларин заңды анықтау органын, әдетте, тергеушінің тапсырмаларын он тәуліктен кешіктірмей орындауға міндеттейтін нормамен толықтыруды ұсынады. Іздестіру әрекеттеріне қатысты, егер олар көп уақытты қажет етсе, бұл мерзім тергеушімен келісім бойынша ұзартылуы мүмкін [22].

Негізінде, көрсетілген мерзімдер туралы мәселе анықтау органының белгілі бір басшысының немесе тікелей Орындаушының қалауы бойынша шешілуі мүмкін екендігімен келісуге болмайды. Мұндай ереже тергеушінің анықтау органдарымен іс жүргізу қатынастарындағы басшылық рөліне сәйкес келмейді, бақылауды жүзеге асыруды қиындатады, тапсырмаларды орындау сапасын төмендетеді.

Тергеу әрекеттерін жедел жүргізу қажеттілігі жиі туындайды. Белгілі бір тергеу әрекеттерін жүргізу туралы тапсырмаларды максималды мерзімде орындау жағдайлары минимумға дейін азаяды, бірақ мұндай мерзімде

орындалатын іздестіру әрекеттерін жүргізу туралы тапсырмалардың саны артады.

Қалыптасқан жағдайды түсіндіретін барлық себептерді талдау міндетін қоймай, олардың кейбіреулеріне ғана тоқталайық. Ең алдымен, тергеушілер тарапынан ресми түрде бас тартуға арналған белгілі бір тапсырмаларды беруге таза формальды көзқарас жағдайлары ең жағымсыз әсер етеді (мысалы, айыпталушының айғақтары бойынша ұрланған заттарды сатқан адамдарды анықтау, бірақ тергеуші бұл айғақтардың дұрыстығына күмәнданбайды).

Бірақ негізгі себептердің бірі-қылмыстық іс жүргізу заңында қарастырылып отырған тапсырмалардың уақтылы орындалуын қамтамасыз ететін кепілдіктер жоқ. Осындай кепілдіктердің бірі А.М. Лариннің жоғарыда келтірілген ұсынысын жүзеге асыру болады деп ойлайды [21]. Он күндік мерзім тергеушінің тергеу әрекетін жүргізу туралы кез-келген, тіпті өте күрделі тапсырмасын орындау үшін жеткілікті. Оның асып кетуі қазірдің өзінде барлық салдарлармен заңды бұзу болады.

Іздеу әрекеттерін жүргізу туралы тапсырмаларға сәл өзгеше көзқарас қажет. Шектеулі он күндік мерзім барлық жағдайда оң рөл атқара алмайды. Мұндай тапсырмаларды орындау үшін олардың күрделілігі мен қол жетімді мүмкіндіктерін ескере отырып, ұзақ уақыт қажет болатын жағдайларды ескермеуге болмайды. Мұндай жағдайларда мерзім тергеушімен келісім бойынша ұзартылуы мүмкін. Алайда, мұндай ұзарту тек ерекшелік ретінде болуы мүмкін.

Бірақ он тәулік ішінде тергеуші әр тапсырманың нақты орындалу мерзімін оның сипатын, қалыптасқан тергеу жағдайын және анықтау органының нақты мүмкіндіктерін ескере отырып анықтауы керек. Егер сіз осы мерзімдердің соңғысымен келісу жолымен жүрсеңіз, онда бұл сөзсіз қажетсіз преп-керістерге, жосықсыз жұмысшылардың өздері үшін ең қолайлы жағдайларды «саудалауға» деген ұмтылысына әкеледі және тергеу мүддесі үшін емес.

Тапсырмаларды орындау мерзімдерінің мынадай нұсқалары неғұрлым орынды болып көрінеді:

- тәуліктік - жедел-ізвестіру деректері бойынша тіркелген қылмыстық істерді ыстық ізвестіру бойынша тергеу және тергеу әрекеттерін жүргізу және сол деректер бойынша ашу үшін;

- үш тәуліктік - егер бұл тергеу мүдделеріне зиян келтірмесе, күрделі емес ізвестіру әрекеттерін, сондай-ақ осы кезеңде тергеуші анықтау органына тапсыру мүмкін немесе орынды деп санайтын тергеу әрекеттерін жүргізу үшін;

- жеті тәуліктік - салыстырмалы түрде күрделі ізвестіру іс-әрекеттерін, сондай-ақ күрделі емес жедел-ізвестіру іс-шараларын жүргізуге байланысты тергеу іс-шараларын жүргізу үшін;

- он тәуліктік - күрделі ізвестіру іс-әрекеттерін, сондай-ақ күрделі жедел-ізвестіру іс-шараларын жүргізуге байланысты тергеу іс-шараларын жүргізу үшін;

- аса күрделі ізвестіру тапсырмасын орындау үшін он бес тәуліктік және одан да көп мерзім (бірақ іс бойынша тергеу мерзімі шегінде).

Сонымен қатар, заңда оның осындай тапсырмалардың уақтылы орындалуын қамтамасыз ету жөніндегі өкілеттіктері туралы тікелей нұсқаулар жоқ. Шамасы, бұл жағдай аталған өкілеттіктерге қатысты әртүрлі көзқарастарды тудырды.

Сонымен, Ф.Ю. Бердичевский қолданыстағы заңнаманы тұжырымдау «тергеушіні берілген тапсырмалардың орындалуын бақылау мүмкіндігінен айырады» деп санайды [22]. Бұл автор өзінің басқа жұмысында «олардың орындалуын бақылау құқығымен қамтамасыз етілмеген тапсырмалар беру құқығы шындыққа жанаспайтынын» атап көрсетеді [23]. Ф.Ю. Бердичевский тергеушінің тергеу органдарына іздеу іс-әрекеттерін жүргізу туралы тапсырмаларын да білдіретіндіктен, оған заңнамалық жолмен осы іс-әрекеттердің орындалуын бақылау құқығы берілуі керек.

Қолданыстағы заңды Я. Злацовский басқаша түсіндіреді, ол тергеуші анықтау органдарының оларға берілген тапсырмаларды орындауын бақылауға

құқылы деп санайды [24]. Бұл автор соңғысы туралы мүлдем айтқандықтан, тергеушінің тергеу және іздеу іс-әрекеттерін жүргізу туралы тапсырмалардың орындалуын бақылауға құқығы бар.

А.М. Ларин, керісінше, қолданыстағы заңға сәйкес тергеуші «қосымша нұсқаулар беру, кемшіліктерді, олқылықтарды жою үшін» тергеу әрекеттерін жүргізу туралы тапсырмалардың орындалуын бақылауға құқылы деп санайды [25].

Тергеушіге тапсырмалардың уақтылы және сапалы орындалуын қамтамасыз ету үшін нақты өкілеттіктер беру идеясының өзі дұрыс болып көрінеді. Мұндай орындау «іс жүзінде ешнәрсеге кепілдік берілмеген және тек белгілі бір тергеу қызметкерінің адалдығына байланысты» болған жағдайда дұрыс жағдайды мойындау мүмкін емес [26].

Бірақ тергеуші «іздігіру іс-әрекеттерін жүргізу туралы тапсырмалардың орындалу барысына белсенді қызығушылық танытуға» құқылы [27]. Тапсырмалардың орындалуын бақылау және олардың орындалу барысына қызығушылық таныту - ұғымдар бір мәнді емес. Екінші жағдайда тергеуші анықтау органынан анықтамалық сипаттағы мәліметтерді алады, бұл оған осы тапсырманы орындай отырып, істердің жағдайын бағалауға мүмкіндік береді.

Бұдан басқа, қылмыстық істе осы құжаттың көшірмесінің болуы (баянаттың көшірмелері сияқты) тергеушінің өз тапсырмасының тағдырына қатынасы туралы куәландырады, сондай-ақ полицияның жосықсыз қызметкерлеріне қатысты тиісті ықпал ету шараларын қабылдау үшін заңды негіз болып табылады.

Өкінішке орай, тергеушілер өз тапсырмаларының орындалу барысын бақылауға тиісті назар аудармайды. Жоғарыда айтылғандарды растау үшін біз келесі деректерді береміз. Бұл көрсетілген тапсырманы уақтылы бермеген тергеушіге оның уақтылы орындалуын талап ету психологиялық тұрғыдан қиынырақ болуымен түсіндіріледі.

Осыған ұқсас жағдай тергеушілердің іздестіру іс-әрекеттерін жүргізу туралы тапсырмаларды орындаудың кешігуіне байланысты еске салуларымен қалыптасты.

Жоғарыда баяндалған ұсыныстар мен ұсынымдарды іске асыру тергеушінің іздестіру және тергеу және жасырын тергеу әрекеттерін жүргізу туралы тапсырмаларын орындаудың тиімділігін арттыратын сияқты.

2 Қылмыстарды тергеу кезінде тергеу мен анықтау органдарының өзара әрекеттесу тактикасының жалпы ережелері

2.1 Тергеушінің анықтау органына қылмыстарды тергеу кезіндегі өзара іс қимылдың тактикалық нысаны ретінде іздестіру әрекеттерін жүргізу туралы тапсырмасы

Тергеушінің анықтау органына іздестіру, тергеу және жасырын тергеу әрекеттерін жүргізу туралы тапсырмасы қылмыстарды тергеу кезінде олардың өзара іс-қимылының аса маңызды іс жүргізу нысаны болып табылады. Бұл органның жедел-іздестіру мүмкіндіктерінің салдары үшін барынша пайдалану, ең алдымен, өзара әрекеттесу идеясынан тұрады.

Кейбір жағдайларда тергеу іс-әрекеттерін жүргізу туралы тапсырмалар тергеушіні қызықтыратын жағдайларды тактикалық себептермен қазіргі уақытта тергеу жолымен тексеру мүмкін болмаған кезде де берілуі мүмкін. Мысалы, күдіктілердің (айыпталушылардың) туыстарының және олардың жақын адамдарының тергеліп жатқан адамдардың байланысын сипаттайтын фотосуреттерінің, хаттарының және басқа да заттардың бар-жоғын анықтау мақсатында жауап алу үшін шақырулары осы заттардың нақты иелерін оларды жою үшін шаралар қабылдауға итермелеуі мүмкін. Мұндай жағдайларда тергеушіні қызықтыратын объектілердің иелерін жедел-іздестіру жолымен анықтау, содан кейін оларды алудың процедуралық тәсілдерін ойластыру тактикалық тұрғыдан дұрыс болады.

Егер қылмыс толық айқындық жағдайында жасалса, ал қылмыскер қылмыс орнында ұсталса немесе қылмыс орнында ұсталса, тұрақты жұмысы болса немесе оқитын болса, сонымен қатар ол жергілікті тұрғын болса, бұрын ешнәрсе көрмеген болса, онда мұндай жағдайларда, әдетте, тергеу анықтау органдарының жедел-іздестіру мүмкіндіктерін пайдаланбай жүргізіледі.

Қарастырылып отырған жоспарда іздеу тапсырмаларының сипаты және олардың жалпы массасындағы әрқайсысының үлес салмағы туралы талдау кезінде алынған мәліметтер қызығушылық тудырады.

Күткендей, көбінесе тергеу органдары тергеушінің тергеудегі қылмыстың куәгерлерін анықтау, ұрланған мүлікті іздеу және жасырынған қылмыскерлерді іздеу жөніндегі тапсырмаларын орындайды. Тергеушілер мен жедел қызметкерлер қылмыспен келтірілген залалды өтеу мақсатында айыпталушыға тиесілі мүлікті іздестіру олардың маңыздылығы бойынша соңғы орынға жатқызылды, ал қылмыстық істерді зерттеу деректері бойынша бұл тапсырмалар ең аз үлес салмағын алады. Сірә, бұл ережені тергеушілердің жәбірленушілер мен мемлекетке келтірілген материалдық залалды толық өтеудің мәнін жете бағаламауымен және бұл жұмыс көп уақытты қажет ететіндігімен және оның нәтижелері, әдетте, іс үшін дәлелді күшке ие болмауымен түсіндіруге болады. Қалай болғанда да, бұл учаске тергеушілердің іс жүргізу қызметіндегі әлсіз буын болып табылады, сондықтан ең алдымен олардың тікелей басшылары мен алдын-ала тергеуді қадағалайтын прокурордың назарына лайық.

Біз жүргізген зерттеу нәтижелері анықтау органдарының жедел-іздестіру мүмкіндіктері тергеу үшін маңызды мән-жайларды анықтау мақсатында әлі де жеткіліксіз пайдаланылатынын көрсетеді. Біз тергеушілердің тиісті іздестіру тапсырмаларын берудегі белсенділігінің төмен болуының көптеген жағдайлары туралы ғана емес, сонымен қатар құнды жедел-іздестіру ақпаратын тиімсіз пайдаланудың жиі кездесетін фактілері туралы айтып отырмыз. Біздің ойымызша, мұның түсіндірмесін мына жерден іздеу керек.

1. Тергеушілер аз емес, әсіресе жұмыс өтілі аз [2], олар полицияның жедел-іздестіру қызметінің негіздерін жақсы білмейді, кейде мүлдем білмейді [3]. Сондықтан олар қандай жағдайларда және тергеуде анықтау органдарының тиісті мүмкіндіктерін пайдалануға жүгіну қажет болған кезде нақты түсінікке ие емес, іздестіру іс-әрекеттерін жүргізу туралы тапсырмалар жасау кезінде елеулі қателіктер жібереді, жедел-іздестіру жолымен алынған деректерді

бағалауда қиындықтарға тап болады, оларды дәлелдемелерде қалай жүзеге асыруды білмейді.

2. Көптеген операциялық жұмысшылардың арнайы тәжірибесі аз, сондықтан жедел-ізвестіру қызметінде жоғары кәсіби дағдылары жоқ [4].

3. Іс жүзінде жедел қызметкерлердің бастамасы бойынша қылмыстық істерді одан әрі тергеу кезінде жедел-ізвестіру жұмыстарын мерзімінен бұрын тоқтату жағдайлары кеңінен таралды.

4. Кейбір жағдайларда тергеушілер тергеу мерзімін қысқарту және істі тезірек аяқтау мақсатында олардың иелігіндегі деректермен шектеледі және жедел қызметкерлерде бар айыпталушылардың қылмыстық әрекеттері туралы басқа мәліметтерді ескермейді.

5. Кейбір тергеушілер жедел-ізвестіру деректеріне сенімсіздікпен көрінетін психологиялық кедергіні, тіпті олардың тергеудің объективтілігіне әсері туралы ұсыныста да жеңе алмайды [5].

6. Кейбір жедел қызметкерлер тергеушілерді тергеліп жатқан істерге қатысы бар жедел материалдарға тікелей жібермеуге тырысады.

7. Көбінесе тергеушілердің ізвестіру әрекеттерін жүргізу туралы тапсырмаларын жедел қызметкерлер тек ресми түрде орындайды. Тікелей жазылымнан бас тарту фактілері де бар.

8. Тергеушілердің өздері әртүрлі себептермен белгілі бір ізвестіру әрекеттерін жүргізу туралы тапсырмаларды уақтылы бермейді. Мұндай тапсырмалар көбінесе уақтылы және ресми түрде орындалады.

9. Полицияның барлық бөлімдерінде ішкі істер органдарында қылмыстарды ашу және тергеу кезінде тергеуші мен жедел қызметкерлердің мүмкіндіктерін кешенді пайдалану шарттарына барынша жауап беретін қолайлы психологиялық микроклимат құрылған жоқ.

Мұндай қатынастар олардың өзара әрекеттесуінің тиімділігіне теріс әсер етпейтіні анық.

Осы жағымсыз факторларды бейтараптандыру, әсіресе оларды жою күрделі мәселе болып табылады, оны шешу белгілі бір дәрежеде тергеушілер

мен жедел қызметкерлердің өздеріне, бірақ негізінен уәкілетті лауазымды тұлғалардың, мекемелер мен инстанциялардың қалауы мен еркіне байланысты.

Осы зерттеудің тақырыбына тікелей қатысты осы мәселенің кейбір аспектілері материал ұсынылған кезде қарастырылады.

Қарастырылып отырған тапсырмаларды қолданудың тиімділігі көбінесе «іздеу әрекеттері» терминінің семантикалық мағынасын дұрыс түсінуге байланысты. Көптеген тәжірибешілерде бұл мәселені түсінуде анық түсініктері жоқ. Басқа тергеушілер өздерінің іздестіру әрекеттерін түсінуге сүйене отырып, жедел қызметкерлер өздерінің айрықша құзыретіне жатқызатын мәселелерді шешуге кірісуге құқылы деп санайды. Екінші жағынан, кейбір полиция қызметкерлері осы әрекеттердің мәнін тар түсінуге сүйене отырып, тергеушінің тапсырмаларын тергеушінің өзі осы жұмысты орындауға міндетті деген сылтаумен орындаудан бас тартады.

Бұл мәселе бойынша және ғалымдар арасында бірлік болмағандықтан, жағдай күрделене түседі. Сонымен, М.С. Строгович іздеу әрекеттерін екі жақты түсінеді. «Егер іс жүргізу тәртібімен жасалатын және іс жүргізу түрінде киінетін іздестіру іс - әрекеттеріне сілтеме жасалса, бұл басқа іс-әрекеттер емес, тергеу әрекеттері. Егер жедел-іздестіру шаралары процессуалдық емес сипатта болса, онда тергеуші оларды жүргізе алмайды, мұны полиция органдары жасай алады» [27]. С.В. Рыбак «іздестіру әрекеттері әдеттегі тергеу әрекеттерін - жауап алу, тексеру, тінту, сәйкестендіру және басқа әрекеттерді жедел іздестіру шараларымен біріктіреді» дейді [28]. Осылайша, жоғарыда аталған авторлардың пікірінше, бұл әрекеттер процессуалдық және процессуалдық емес сипатта болуы мүмкін.

И.М. Гуткин басқа көзқарасты ұстанады. Оның пайымдауынша, «іздестіру әрекеттері кез-келген процестік емес іздеулерді түсіну керек. Олар жедел-іздестіру шаралары (олар іс-әрекеттерден тұрады), сондай-ақ іздестіру жұртшылықтың көмегімен, радио, теледидар және т.б. арқылы жүргізілетін дауысты сипаттағы шаралар болуы мүмкін».

Басқаша айтқанда, «іздеу әрекеттері» ұғымы жедел-іздістіру шараларына қарағанда кеңірек [29]. Сондықтан, И.М. Гуткин: «тергеушінің анықтау органына іздістіру іс-әрекеттерін жүргізу туралы тапсырма беру құқығы анықтау органына жедел-іздістіру шараларын және басқа да іздістіру іс-әрекеттерін қолдануды көздейтін іздістіру тапсырмаларын беру құқығы ретінде түсінілуі керек» [29].

И.М. Гуткиннің «іздістіру әрекеттері» терминін түсіндіруі дұрыс және осы термин мен заңның мағынасына сәйкес келеді [29]. Жоғарыда айтылғандарды растау үшін Қазақстан Республикасының қолданыстағы қылмыстық іс жүргізу заңнамасының тиісті нормаларын салыстырмалы талдауға жүгінеміз.

Мұнда дауысты сипаттағы іздістіру процедуралық емес шаралар ұғымы туралы мәселені қарастыруға көшу орынды. Бірлікті көрсете отырып, оларды тікелей тергеуші де қолдана алады, сонымен бірге бірқатар авторлар осы шаралардың қайсысын дауысты дыбыстарға, ал қайсысын дауыссыз дыбыстарға жатқызу керектігі туралы келіспейді. Сонымен, А.Ф. Осипов алғашқылардың қатарына «буктурмаларды ұйымдастыру» [30], А.Р. Ратинов «бұл екі шара да ол ұсынған дауысты тәртіптің толық тізімін қамтымайды» [31]. В.Е. Розенцвейг «буктурманы жасырын шараларға» жатқызады [32]. «Қызметтік-іздістіру итін қолдану, қуып жету, тосқауыл қою іс – шаралары, қылмыстық тіркеу және қосалқы есепке алу деректерін пайдалану» А.Р.Ратинов дауысты шараларға [31], ал А.Н. Васильев – «жедел-іздістіру іс-шараларына тек полиция қызметкерлері жүргізетін барлау іс-шаралары ретінде» [33] жатады. Жасырын шаралардың ішінде А.Н.Васильев «іздер мен басқа да назар аударарлық нысандарды табу мақсатында аймақты зерттеуді де қамтиды» [33], Ал А.Ф. Осипов, керісінше, «бұл әрекеттерді дауысты шараларға жатқызады» [30].

Процессуалдық емес дауысты дыбыстар мен айтылмаған шаралар арасында нақты сызық сызуға мүмкіндік беретін критерийге не негізделуі керек? Осыған байланысты А.Ф. Осиповтың үкімі назар аударуға тұрарлық.

Бұл автордың пікірінше, біріншісіне «өндірісі тек қылмыстық қудаланған адамдардан құпия сақталатын процессуалдық емес әрекеттер жатады. Басқа адамдарға, мысалы, қылмыстың куәгерлеріне, жәбірленушілерге, қоғам өкілдеріне келетін болсақ, бұл әрекеттер ашық және жиі олардың қатысуымен жасалады, егер бұл тергеу материалдарын жария етуге қауіп төндірмесе. Жасырын шаралар қылмыстық процестің кез-келген кезеңінде жарияланбайтын қылмысқа қарсы күрестің арнайы құралдары мен әдістерін қолдануды талап етеді» [30].

Осыған сүйене отырып, тергеуші әрдайым қандай жағдайда белгілі бір мәселені шешу үшін дауысты дыбыстарды, ал қайсысында - жасырын процессуалдық емес шараларды қолдану керектігін нақты елестете алады, сонымен қатар тиісті тапсырманы дұрыс құрастыра алады.

Тергеушінің дауысты тәртіптегі барлық процессуалдық емес іздестіру іс-әрекеттерін жүргізуге тікелей қатысуының принципті мүмкіндігіне жол бере отырып, олардың кейбіреулері барлық жағдайларда анықтау органдарына тапсырылған жөн екенін атап өткен жөн. Олардың қатарына, ең алдымен, жасырынған немесе қуғын - сүргіннен қашуға тырысатын адамдарды ұстап алу үшін буктурманы ұйымдастыру және қудалау жатады. іс жүзінде тергеушінің мұндай іздестіру әрекеттерін жүргізуге тікелей қатысу жағдайлары өте сирек кездеседі.

Сонымен бірге, ол өзінің іс жүргізу өкілеттіктерін асыра пайдаланбауы керек және анықтау органдарына өзі оңай орындай алатын дауысты тәртіптегі іздестіру әрекеттерін өндіруді тапсыруы керек. Мысалы, қылмыстық тіркеу және криминалистикалық есепке алу деректері бойынша қажетті мәліметтерді алу, орталық мекенжай бюросы арқылы белгілі бір адамның тұрғылықты жерін белгілеу, атыс қаруын иеленетін тұрғындардың рұқсат беру жүйесінің деректері бойынша белгілеу және т.б.

Оның тапсырмасын орындау жедел-іздестіру шараларын қабылдауды талап ететін жағдайларда тергеуші тек міндет қояды, ал оны шешу тәсілдерін анықтау органын өз мүмкіндіктеріне қарай сайлайды. Егер дауысты тәртіпті

ізвестіру әрекеттерін жүргізу қажет болса, онда тергеуші тапсырманың өзінде оны қандай әдіспен орындау орынды екенін көрсетуге құқылы. Мысалы, қылмыс жасады деп күдіктелген адамдарды іздеу мақсатында жәбірленушінің немесе жұртшылық өкілдерінің қатысуымен рейдтер жүргізу, жасырынған қылмыскерді ұстау үшін нақты мекен-жай бойынша буктурма ұйымдастыру және т.б.

Алайда, дауысты тәртіптің ізвестіру әрекеттерінің нақты сипатын көрсету анықтау органының іс-қимыл еркіндігін байланыстыра алмайды. Егер мұндай тапсырманы орындау барысында жедел қызметкерлер жедел-ізвестіру шараларының орындылығы туралы қорытындыға келсе, олар оларды да қолдануға құқылы. Сонымен, буктурманы ұйымдастыру туралы бірдей тапсырманы орындай отырып, олар жедел-ізвестіру арқылы оның орынсыздығын көрсететін мәліметтерді ала алады, өйткені іздеуде жүрген қылмыскер бұл мекен-жайда мүлдем көрінбеуге шешім қабылдады. Сонымен бірге, полиция қызметкерлері өз бастамалары бойынша сол жедел көздерден білген жаңа жерде буктурма ұйымдастыра алады.

Процестік емес ізвестіру шараларын жүргізудің нәтижелері бойынша жария сипаттағы тиісті жазбаша құжат жасалады, ол қылмыстық іске орналастырылады. Егер тұтқындау нәтижесінде іздеуде жүрген қылмыскер ұсталса, онда бұл туралы еркін нысанда хаттама жасалады. Қылмыстың куәгерлерін анықтау мақсатында пәтерді аралау туралы тапсырманы орындау кезінде полиция қызметкері тергеушіге инстанция бойынша берілетін баянат жазады және т.б.

Жедел-ізвестіру қызметі процесінде алынған ақпараттың ерекшелігі - бұл «белгілі бір түрдегі дәлелдемелерге тән процессуалдық формасыз, дәлелді ақпаратты алмастыра алмайды» [34]. Сонымен, бұл ақпаратты іс бойынша шындықты анықтау үшін пайдалану үшін тергеуші оны тиісті процедуралық формада киюі керек. Мұндай трансформация мүмкіндігі заңда іс жүргізу арқылы нақты деректерді алу міндеттілігі емес, оларды осы жолмен тексеру міндеттілігі туралы айтылған ережеден туындайды [35].

Кез келген жедел-ізвестіру деректері іс жүргізу емес, арнайы ведомстволық актілермен реттелетін заңға тәуелді қызметтің өнімі болып табылады. Әрине, ол іс жүргізу заңында белгіленген ақиқат пен жеке құқықтарды қорғаудың мұндай кепілдіктерін қамтымайды және қамтымайды.

Жоғарыда атап өтілгендей, тергеушінің жедел-ізвестіру шараларын қолдануға байланысты анықтау органдарына берген тапсырмасында арнайы құралдар мен әдістердің сипатына қатысты қандай да бір ұсыныстар мен ұсыныстар болмауы мүмкін. Соңғысы анықтау органының өзін анықтайды. «Жедел жұмыста пайдаланылатын тапсырманы орындау үшін қажетті құралдар мен әдістерді таңдау анықтау органының айрықша құзыреті болып табылады» [35].

Тергеуші үшін нақты қандай көздерден жедел-ізвестіру деректері алынғаны маңызды емес. Бірақ ол үшін олардың қаншалықты толық және сенімді екендігі және тергеуде қалай қолданылатыны маңызды емес. Бұл тұрғыда оған ұсынылған жедел-ізвестіру деректерін бағалау маңызды. Бұл ретте бағаламауға да, қайта бағалауға да жол берілмейді.

Тергеуші олардың мазмұнын талдап, жиналған сот дәлелдерімен және басқа жедел-ізвестіру деректерімен салыстыруы керек. Бұл ретте жедел-ізвестіру ақпаратының сипатын, мүмкіндігінше оны алудың құралдары, әдістері мен мән - жайларын, бұрын белгіленген фактілермен логикалық байланысты және басқа да мән-жайларды ескеру қажет. Осы бағалаудың нәтижелеріне байланысты ол тиісті шешім қабылдайды.

Егер тергеуші жедел-ізвестіру деректерінің дұрыстығына күмән келтірмесе, онда олар тергеу әрекеттерін жүргізу кезінде пайдаланылуы мүмкін. Егер оның мұндай күмәні болса, онда жедел қызметкерлер бар олқылықтардың орнын толтыру үшін қосымша тексеру жүргізуге міндетті.

Бұл жағдайда қандай құралдар мен әдістер қолданылатынын жедел қызметкердің өзі шешеді (немесе өзінің тікелей бастығының келісімі бойынша). Тергеуші тек қандай жағдайларды немесе деректерді қосымша тексеру немесе екі рет тексеру қажет екенін көрсетеді.

Алайда тергеуші белгілі бір арнайы құралдар мен әдістерді қолданудың орындылығы туралы өз ойларын айта алады. Бірақ бұл ойлар жедел қызметкер үшін міндетті емес.

Іс жүзінде тергеушінің сенімділігіне күмән тудырған жедел-ізвестіру деректерін қосымша тексеру (немесе қайта тексеру) мүмкін болмаған жағдайлар бар. Бұл тергеуші оларды қабылдамауы керек дегенді білдірмейді. Олар тергеу нұсқаларын ұсыну кезінде, азаматтардың құқықтары мен мүдделеріне елеулі түрде әсер етпейтін белгілі бір тергеу әрекеттерін жүргізу кезінде олардың мінез-құлқын анықтау кезінде ескерілуі мүмкін. Мұндай әрекеттерге жауап алу, анықтау үшін ұсыну, тергеу тексерісі, тергеу эксперименті және сот сараптамасын тағайындау кіруі мүмкін.

Мысалы, тергеушінің қылмыс оқиғасының куәгерлерін анықтау жөніндегі тапсырмасын орындай отырып, полиция қызметкері жедел-ізвестіру мәліметтерін ала алады. Аз. С. мүмкін және осындай куәгер. Бұл жағдайда тергеуші аз. С. куә ретінде жауап ала алады.

Анықталмаған жағдайда жасалған қылмыстарды (әсіресе ауыр қылмыстарды) тергеу кезінде тергеушіге көптеген куәгерлерден жауап алуға тура келеді, олар туралы деректерді (оның тапсырмасы бойынша) жедел қызметкерлер ұсынады, оларды анықтау үшін белгілі бір адамдарды (оның тапсырмасына байланысты жедел-ізвестіру жолымен анықталған және мүмкін осы қылмысқа қатысы бар) және т.б. бұл жұмыстың барлығы іс бойынша шындықты анықтау мақсатында жүргізіледі, сондықтан қажет. Тергеу қызметінің бір ерекшелігі-тергеуші шешуге тура келетін ақпараттың артықтығы.

Алайда, бұл ақпараттың артықтығы белгілі бір дәрежеде ғана көрінеді, өйткені «бұл тергеушінің өзінің танымдық іс-әрекетінде қандай жолдармен жүргенін, қандай нұсқалардың, қаншалықты толық және қалай тексерілгенін және т.б. анық көруге мүмкіндік береді» [36].

Жедел-ізвестіру жолымен алынған деректерді сот дәлелдемелерін алу мақсатында пайдалану одан мұқият дайындықты, осы тапсырманы орындауды

қиындататын барлық факторларды ескеруді, сондай-ақ аталған ақпарат көзін ашу мүмкіндігіне қауіп төндіруді талап етеді.

Күдіктілер мен айыпталушы рецидивистерден жауап алу кезінде, сондай-ақ егер ол қылмыскердің тұрғылықты жерінен алыс болса, кәштерді анықтау мақсатында жергілікті жерді тексеру кезінде жедел-ізвестіру деректерін пайдалану ерекше қиындық тудырады. Екінші жағдайда, күдіктінің (айыпталушының) немесе оған жақын адамдардың кәшке заттарын немесе қозғалу фактілерін жерлеу фактісінің куәгерлерін анықтап, сол адамдардан жауап алу қажет. Әйтпесе, олар тергеушінің нақты ақпарат көзіне қатысты күдік тудыруы мүмкін.

Сондықтан ол жедел-ізвестіру деректерін сот дәлелдеріне енгізудің ең тиімді жолдарын анықтау мәселесі бойынша жедел қызметкерлермен міндетті түрде кеңесуі керек. Егер тергеуші оларды процедуралық түрде рәсімдеу мүмкін емес деген қорытындыға келсе, онда ол осы органдардың жедел-ізвестіру іс-шараларын өзінің асығыс қадамымен ренжітпеуі үшін анықтау органдарымен кеңесуі керек [37].

2.2 Тергеушінің анықтау органына қылмыстарды тергеу кезіндегі өзара іс қимылдың тактикалық нысаны ретінде тергеу және жасырын тергеу әрекеттерін жүргізу туралы тапсырмасы

Бұл нысанның мүмкіндіктері, біріншіден, тапсырмалардың шегімен, екіншіден, тергеушінің іс жүргізуіндегі істер бойынша жүргізілуі тапсырылуы мүмкін тергеу әрекеттерінің шеңберімен анықталады.

Біріншіден бастайық. Қылмыстарды тергеу процесінде тергеуші мен анықтау органының мүмкіндіктерін неғұрлым тиімді кешенді пайдалану тергеуші өзінің іс жүргізуіндегі барлық тергеу әрекеттерін тікелей орындайтын жағдайға сәйкес келетіні анық, ал анықтау органының қызметтері тек өзінің негізгі функцияларын жүзеге асырумен айналысады. Іс жүзінде бұл ереже мүмкін емес, өйткені тергеуші белгілі бір жағдайға байланысты тергеу

әрекеттерінің барлық жиынтығын бір уақытта орындай алмайды. Бұл тек күрделі немесе үлкен істерді ғана білдірмейді. Тіпті іс бойынша, айталық, тәжірибелі қылмыскер жасаған пәтер ұрлығы туралы, егер ол жедел-ізвестіру деректері бойынша ашылса, тергеу әрекеттерінің кешенін бір уақытта жүргізу қажет. Резервте кез-келген уақытта қолдануға болатын азды-көпті жұмыссыз тергеушілердің болуы үшін тергеу аппаратын күрт ұлғайту қажет болады, оған мемлекет табиғи түрде бармайды. Тергеушінің процедуралық Тәуелсіздік институтымен қалай бірге болу керек. Өйткені, бұл ҚР ҚПК 60-бабына сәйкес тергеушілер тобының істі тергеуі туралы емес, олардың іс жүргізуінде жоқ істер бойынша тергеу әрекеттерін орындауға біржолғы тартылуы туралы.

Біз тергеуші тергеп-тексеретін істер бойынша тергеу іс-қимылдарын жүргізу үшін анықтау органдарының қызметкерлерін ақылға қонымды және орынды тартудан шығудың жолын көреміз.

Дәл осы тартудың арқасында тергеу әрекеттерінің жылдамдығы мен жеделдігі қамтамасыз етіледі, бұл барлық кінәлі адамдарды кейіннен әшкерелеу және олардың қылмыстық әрекеттерінің барлық көлемін анықтау мақсатында дәлелдемелер жинау мүмкіндігіне ең қолайлы түрде әсер етеді. Сондай-ақ қылмыспен келтірілген залалдың нақты өтелуін қамтамасыз ету үшін қажетті алғышарттар жасалады. Бір мезгілде сол немесе тергеу іс-қимылдарының кешенін жүргізу жедел-ізвестіру жолымен алынған нақты деректерді сот дәлелдемелеріне іске асыру мүмкіндігін едәуір арттырады, тергеу іс-қимылдарын жедел-ізвестіру іс-шараларымен ұштастыру үшін қолайлы жағдайлар жасайды.

Сонымен қатар, тапсырмалардың шегі туралы мәселені шешу тек тергеушінің қалауына байланысты болмайтынын атап өткен жөн. Әйтпесе, оның анықтау органдарымен өзара әрекеттесуіне жағымсыз сәттер енгізілуі мүмкін.

Алайда, тергеушілердің іс жүргізуіндегі істер бойынша тергеу жұмысының едәуір көлемін анықтау органының қызметкерлері жеткілікті негізсіз орындауы сирек емес.

Тергеушілер белгілі бір тергеу әрекеттерін жүргізу туралы тапсырмаларды олардың көзқарасы бойынша «өрескел» жұмыс жасағысы келмегендіктен ғана берген кезде практиканы дұрыс деп тану мүмкін емес. Тіпті «кез-келген күрделі іс бойынша жоғары біліктілікті қажет етпейтін көптеген әрекеттерді орындау керек» [38]. Бірақ бұл олардың орындалуын анықтау органдарына ауыстыруға болады дегенді білдірмейді. Өкінішке орай, іс жүзінде олар мұны жиі жасайды. Мысалы, тергеушінің мұны жеке өзі жасауға мүмкіндігі бар ма, жоқ па, жедел қызметкерлерге барлық дерлік тінту жұмыстарын жүргізу дәстүрге айналды.

Мұндай тәжірибе тергеушілер тарапынан өзінің іс жүргізу құқықтарын теріс пайдаланудан басқа ештеңе емес, яғни «Қазақстан Республикасы ҚПК нормаларын және тергеушінің кәсіби мораль нормаларын бұзу» болып табылады [38].

Жоғарыда айтылғандардан тергеуші тергеу іс-әрекеттерін жүргізу туралы тергеу органына өз тапсырмаларын, әдетте, оларды жеке өзі жүргізуге мүмкіндігі болмаған жағдайда беруі керек (мысалы, қажет болған жағдайда қысқа мерзімде осындай бірнеше әрекеттерді орындау немесе бір уақытта бірқатар тергеу әрекеттерін орындау қажет. Бұл тапсырма тергеу органының қызметкері тергеушінің өзіне қарағанда тезірек және жедел әрекет еткенде де берілуі мүмкін.

Бұл жанжалдың алдын алу немесе оны жоққа шығару үшін тергеуші, егер оған негіз болса, анықтау органына ұстауды тапсырады. Немесе, айталық, жедел-ізвестіру деректерінен айыпталушының қылмыстық әрекетін жақсы білетін куәгердің көрінеу жалған айғақтар беруге ниетті екендігі белгілі болады. Тәжірибе көрсеткендей, бірінші жауап алу кезінде оны әрдайым осы көзқарастан бас тартуға итермелеу мүмкін емес.

Көбінесе жауап алу кезінде тергеушіде бұл адамды өтірік айту үшін тиісті дәлелдер жоқ. Екінші жауап алу кезінде жосықсыз куәгер өзінің бұрын берген айғақтарына табанды түрде жабыса алады, өйткені ол бір қызметкердің алдында өзіне ұнамсыз болып көрінгісі келмейді. Сондықтан, егер бұл

куәгерден жедел қызметкер бірінші рет жауап алса, тактикалық тұрғыдан дұрыс болады.

Жоғарыда айтылғандар тергеу іс-әрекеттерін жүргізу туралы тергеушінің тапсырмаларының шегінде тергеу органдарының қызметкерлерін тергеу іс-әрекеттеріне қатысуға неғұрлым тиімді және орынды тартуға қол жеткізілетін және оларға заңмен жүктелген басқа да функцияларды орындауға нұқсан келтірмей, олардың іс жүргізу өкілеттіктерін пайдалануының осындай шекараларын түсіну қажет деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Бұл бір мезгілде бір тергеу әрекеттерінің кешені немесе сериясы қажет болған кезде, олар тікелей іздестіру жұмыстарынан туындаған кезде немесе тергеуші тактикалық себептерге байланысты бұл тергеу әрекетін дәл анықтау органы жүргізуді орынды деп санайтын немесе оны осы орган тезірек, жедел және өзінің негізгі жұмысына нұқсан келтірместен орындайтын жағдайлар туралы.

Өндірісін тергеуші анықтау органдарына тапсыруы мүмкін тергеу әрекеттерінің ауқымы туралы мәселеге ауыса отырып, бұл шотта да Қазақстан Республикасының ҚПК-де қандай да бір тікелей нұсқаулар жоқ екенін атап өту қажет. Алайда, теорияда бұл проблема толығымен дамыған, сондықтан оған қатысты барлық жағымды материалдарды ұсынудың қажеті жоқ. Бізді қызықтыратын мәселелерге ғана тоқталайық.

Қылмыстық іс жүргізу заңының мәні бойынша анықтау органдарына тергеушінің айрықша құзыретін құрайтын осындай іс жүргізу әрекеттерін жүргізу (айып тағу, бұлтартпау шарасын сайлау, адамды жәбірленуші, азаматтық талапкер, азаматтық жауапкер деп тану, айыпталушыны іс материалдарымен таныстыру және т. б.), сондай-ақ айыпталушыдан жауап алу, сараптама тағайындау және тану үшін ұсыну тапсырылмайды. Тергеуші мен анықтау органының құзыретін қатаң ажырату олардың тиімді өзара әрекеттесуінің қажетті шарты болып табылады. Тергеушінің іс жүргізуіндегі қылмыстық істерді тергеуге анықтау органдары қызметкерлерінің тікелей қатысуы тек көмек сипатында болады, ол мүмкін және мүмкін болуы керек және олардың негізгі функцияларын жүзеге асыруға ешқандай кедергі

келтірмеуі керек. Сондай-ақ, аталған процедуралық әрекеттерді орындау жоғары процедуралық мәдениетті, тергеу жүргізудің тиісті дағдыларын қажет ететіндігін ескеру қажет, бұл органдардың жұмысшылары көбіне ие емес.

Тергеуші қанша жұмыс істесе де, ол тергеу органының қызметкеріне айып тағу және айыпталушыдан жауап алу сияқты тергеу әрекетін орындауға қайта сене алмайды. Іс жүзінде айыпталушылар мұндай «жауап алудан» кейін жасалмаған қылмыстарды «мойындаған» жағдайлар бар, яғни қандай да бір себептермен өздерін келіскен.

Мұндай «жауап алу» тергеушінің тактикалық жоспарларына кедергі келтіруі мүмкін екенін ұмытпауымыз керек, айыпталушымен психологиялық байланыс орнатуға теріс әсер етеді. Жедел қызметкерлер айыпталушының алдында іс бойынша жиналған дәлелдемелердің бар-жоғын ашқан жағдайлар болды, бұл томға жауап алуға дайындалуға, оның мінез-құлқын ойластыруға және тергеушіге неғұрлым білікті қарсылық көрсетуге мүмкіндік берді.

Анықтау органдары қызметкерлерінің сот сараптамаларын тағайындау және анықтау үшін ұсыну фактілерінің көпшілігі СДТБТ-да жедел-ізвестіру деректері бойынша тіркелген қылмыстық істерді тергеудің бастапқы сатысында немесе бұрын жасалған, қылмыстық істер болған айқын емес қылмыстарды ашқан кезде орын алды. Жедел қызметкерлер кез-келген тергеу әрекеттерін ноыласпен орындағанымен, сот сараптамаларын тағайындау және оларды анықтау үшін ұсыну оларға қайта сенудің қажеті жоқ. Егер анықтау органының қызметкері өз істері бойынша кеткен қандай да бір шалғайдағы елді мекенде жүргізілсе немесе бұл пунктке оларға тікелей қызмет көрсетілсе, объектілерді фотобейнелеу арқылы тану үшін ұсыну жағдайлары ерекшелік болуы мүмкін.

Бетпе-бет ставка, тергеу эксперименті және сол жерде айғақтарды тексеру сияқты тергеу әрекеттерін жүргізу қажет емес. Алайда, іс жүзінде анықтау органдарының қызметкерлері бұл тергеу әрекеттерін жиі жүргізеді. Қандай да бір себептермен адам өзін-өзі белгілей алады және мұндай айғақтардың дұрыстығын тергеушіге оқиға орнына онымен бірге шығу арқылы тексеру оңай.

Анықтау органдарына қылмыстық істі тергеудің кез келген сатысында қажеттілік туындауы мүмкін оқиға орнын тексеруді де тапсырудың қажеті жоқ. Бұл әрекет шұғыл болғандықтан, оны барлық жағдайларда дереу жасау керек. Тергеуші қанша бос болмаса да, ол мұндай тексеруге жеке өзі баруы керек. Анықтау органының қызметкерлері, әдетте, біліктілігі мен тиісті дағдылары бойынша тергеушіден төмен, онсыз мұндай күрделі тергеу әрекетін жоғары кәсіби деңгейде жүргізуге болмайды.

Іс жүзінде анықтау органына тергеушінің тергеуіне жататын жасалған қылмыс туралы арыз немесе хабарлама келіп түскен кезде, ол жұмыспен қамтуға сілтеме жасай отырып немесе қандай да бір басқа себептермен оқиға болған жерді полиция қызметкерлеріне ауызша түрде тексеруді қайта тапсыратын жағдайлар орын алады. Бірақ, егер тергеуші келіп түскен өтініш (хабарлама) туралы білсе, ол осы тексеруді жеке өзі жүргізуге және қажет болған жағдайда СДТБТ-да қылмыстық істі тіркеуге міндетті. Бұл тергеушілерді де ақтауға болмайды, олардың үнсіз келісімімен (әсіресе кезекшілік кезінде) оқиға орнына бір жедел қызметкер барады. Көбінесе бұл қылмыс анық емес жағдайда жасалған кезде болады. Көбінесе мұның салдары ең жағымсыз болып табылады, өйткені мұндай жағдайларда оқиға болған жерді тексеру қылмысты ашу үшін маңызды барлық дәлелді ақпаратты анықтаудың маңызды құралы ретінде толық пайдаланылмайды.

Күдіктілерден жауап алуды да, олардың қатысуымен жүргізілетін барлық басқа тергеу әрекеттерін де тергеуші жүргізуі керек деп ойлайды. Ол күдіктімен неғұрлым ертерек байланысқа түссе, соғұрлым кінәсіз адамның қылмыстық жауапкершілікке тартылмайтындығына кепілдік беріледі. Жауап алуды тергеуді қызықтыратын фактілер мен жағдайлар туралы барынша толық және сенімді ақпарат алу құралы ретінде тиімді пайдалану мүмкіндігі едәуір артады. Тәжірибе анықтау органдарының қызметкерлеріне мұндай жауап алуды қайта тағайындау өрескел есептеулер мен қателіктерге әкелген кездегі көптеген мысалдарды біледі.

Тактикалық себептерге байланысты, егер тергеуші тергеу әрекеттерін жүргізуде жеткілікті дағдылары болса, тергеуші күдіктіден жауап алуды жедел қызметкерге тапсыра алады. Бұл жағдайда тергеуші жауап алу тактикасын мұқият ойластырып, жедел қызметкерге тиісті түрде нұсқау беруі керек.

Осылайша, тергеушілердің іс жүргізуіндегі істер бойынша тергеу әрекеттерін қылмыстық іздестіру қызметкерлері ең көп орындайды, бұл түсінікті, өйткені аталған істердің негізгі бөлігі СДТБТ-да осы сызық бойынша тіркеледі.

Ішкі істер органдарының мамандандырылған анықтау бөлімшелері туралы Үлгі ережеге сәйкес оларға басқалардың қатарында тергеушінің тапсырмасы бойынша жекелеген тергеу әрекеттерін орындау міндеті жүктелген [37]. Алайда, жергілікті жерлерде қалыптасқан тәжірибені іріктеп зерделеу осы бөлімшелердің қызметкерлері тергеушілердің тапсырмалары бойынша жекелеген тергеу әрекеттерін жүргізбейтіндігін көрсетеді. Әдетте, егер олар қандай да бір себептермен тергеуді бастай алмаса, олар тергеушінің тергеуіндегі қылмыстық істерді СДТБТ-да тіркемейді. Сондықтан, аталған бөлімшелер құрылғанға дейінгі сияқты, тергеушілердің белгілі бір тергеу әрекеттерін жүргізу туралы тапсырмаларының көпшілігін анықтау органдарының басшылары орындау үшін қылмыстық іздестіруге, ал қалғандарын басқа қызметтерге жібереді.

Іс жүзінде тергеушінің тапсырмаларын орындауға байланысты (әсіресе іздестіру әрекеттерін жүргізу туралы) шұғыл тергеу әрекеттерін жүргізу қажеттілігі туындайтын және сонымен бірге тергеушімен дереу байланыс орнатуға және одан тиісті тапсырма алуға мүмкіндік болмайтын жағдайлар бар.

Жедел қызметкер тергеушінің тапсырмасында көрсетілмеген, бірақ соған байланысты қандай да бір тергеу әрекетін жүргізу себептері туралы жазбаша баянатта анықтау органы басшысының атына көрсетуге міндетті, ол инстанция бойынша тергеушіге орындалған тапсырмаға қатысты барлық материалдармен бірге беріледі. Бұл есеп оның орындалу себебін түсіндіреді.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, осындай тұжырымдар жасау керек:

1. Тергеуші анықтау органдарына алдын ала тергеудің одан әрі барысы мен бағытын айқындайтын шешімдер қабылдауға байланысты іс жүргізу әрекеттерін жүргізуді (айып тағу, бұлтартпау шарасын сайлау, адамды жәбірленуші, азаматтық талапкер, азаматтық жауапкер деп тану, айыпталушыны қылмыстық іс материалдарымен таныстыру және т.б.) тапсыра алмайды. Олар тергеушінің ерекше құзыретіне жатады.

2. Тергеуші анықтау органдарына айыпталушыдан жауап алуды, күндізгі ставканы, тану үшін ұсынуды (объектілерді олардың шалғайдағы елді мекендердегі фотосуреттері бойынша тану үшін ұсыну жағдайларын қоспағанда), оқиға орнын тексеруді, тергеу экспериментін, сот сараптамасын тағайындауды және айғақтарды сол жерде тексеруді тапсыруға тиіс емес. Тергеуші бұл әрекеттерді жеке өзі жасауға міндетті.

3. Күдіктілерден жауап алуды әдетте тергеуші жүргізуі керек. Алып тастау тәртібімен ол анықтау органына (тергеу әрекеттерін жүргізуде қажетті біліктілігі мен дағдылары бар жедел қызметкерге) тек тактикалық себептер бойынша тиісті тапсырма бере алады.

4. Тергеуші анықтау органдарына куәгерлер мен жәбірленушілерді ұстау, жауап алу, тінту, тәркілеу, мүлікке тыйым салу, куәландыру және салыстырмалы зерттеу үшін үлгілерді алу сияқты тергеу әрекеттерін (ақылға қонымды шектерде) жүргізуді тапсыра алады.

5. Анықтау органының қызметкері-тапсырманы тікелей орындаушы-өз құзыреті шегінде, егер тергеушімен дереу байланыс орнату және одан тиісті тапсырма алу мүмкін болмаса, осы тапсырмада көрсетілмеген, бірақ онымен байланысты қалыптасқан жағдайға байланысты кезек күттірмейтін тергеу әрекеттерін жасауға құқылы.

2.3 Қылмыстарды тергеу кезіндегі өзара іс-қимылдың тактикалық нысаны ретінде тергеушіге іздестіру, тергеу және жасырын тергеу әрекеттерінің нәтижелері туралы нәтижелер беруді жетілдіру

Қарымқатынас - бұл «қандай да бір қызметте көмек, қолдау» [40]. Демек, тергеу органдарының жекелеген тергеу әрекеттерін жүргізу кезінде тергеушіге жәрдемдесуі-оған анықтау органдарының қызметкерлері өзі орындайтын іс жүргізу әрекеттерінде көрсететін көмек. Оларға белгілі бір тергеу әрекеттерін жүргізу туралы тапсырма беру оларды анықтау органдары қызметкерлерінің өз бетінше орындауын көздейді. Аталған айырмашылық тергеу әрекеттерінің нәтижелері бойынша жасалған іс жүргізу құжаттарында да көрсетілуі керек. Егер анықтау органының қызметкері олардың кез келгенін тергеушінің тапсырмасы бойынша жүргізсе, онда тиісті хаттама өз атынан жүргізіледі. Тергеушіге жеке тергеу әрекетін жүргізу кезінде қандай да бір көмек көрсету туралы өзі жасаған хаттамадағы мәліметтер бойынша бағалауға болады.

Тергеушіге осындай көмек көрсету қажеттілігі оның өзіне осы тергеу әрекетін жүзеге асыру физикалық қиын (және кейде мүмкін емес) болған кезде, сондай-ақ мұндай әрекетке байланысты анықтау органдарына тән функцияларды жүзеге асыру қажеттілігі туындаған кезде туындайды [41].

Сәйкес тергеу, анықтау бөлімшелерінің және әскери-тергеу органдарының, Қазақстан Республикасының Ішкі істер органдарының қызметін ұйымдастыру жөніндегі нұсқаулықтар [41] бұл жәрдем көрсетілуі мүмкін:

- а) тергеу әрекетін табысты жүргізу жағдайларын қамтамасыз етуде;
- б) жедел қызметкердің тергеушінің қызметіне тікелей қатысуына;
- в) тергеу әрекетінің тиімділігін арттыруға бағытталған жедел шаралар қабылдауда [41].

Іс жүзінде аталған көмек көрсетудің басқа түрлері де қолданылады. Оның барлық қолданыстағы формаларын осындай жіктеуге дейін азайтуға болады:

- анықтау органының тергеушінің жекелеген тергеу әрекеттерін неғұрлым табысты жүргізуін қамтамасыз ету жөнінде шаралар қабылдауы;

- тергеушінің жекелеген тергеу әрекеттерін жүргізуге анықтау органы қызметкерлерінің тікелей қатысуы;

- анықтау органының жекелеген тергеу әрекеттерін жүргізуге қатысу үшін мамандарды бөлуі [41];

- тергеу органының тергеушіге жекелеген тергеу әрекеттерін тиісінше орындау үшін қажетті ғылыми және техникалық құралдарды ұсынуы;

- тергеушіге жекелеген тергеу әрекеттерін жүргізу мүмкіндігін қамтамасыз ету мақсатында анықтау органының мәжбүрлеу шараларын қолдануы;

- жекелеген тергеу әрекеттері өндірісінің тиімділігін арттыруға бағытталған жедел-ізвестіру іс-шараларын жүргізу.

Тергеушінің жекелеген тергеу әрекеттерін неғұрлым табысты жүргізуін қамтамасыз ету жөнінде анықтау органының шаралар қабылдауы:

Жәрдемдесудің бұл тобына мыналар жатады:

- анықтау органы қызметкерлерінің оқиға орнын қоршауы және күзетуі. Көбінесе бұл қажеттілік тергеуші келгенге дейін туындайды және мұндай жәрдемнің уақтылығы қылмыстың іздерін және іс үшін маңызды басқа да дәлелдерді табу және алу үшін қажетті жағдайлар жасайды. Тәжірибе полиция қызметкерлерінің оқиға орнын қоршау және қорғау шараларын қабылдамауы (тіпті уақтылы қабылдамауы) маңызды дәлелдердің жоғалуына немесе жойылуына әкелген көптеген мысалдарды біледі. Сондықтан тергеуші өзінің тергеуіндегі қылмыстың жасалғаны туралы хабарлама алып, одан оқиға орнына бару қажеттілігін байқап, тергеуші ол жерге келгенге дейін аталған шараларды қабылдауды талап етіп, анықтау органына жүгінеді. Бұл жәрдемді анықтау органының қызметкерлері қажет болған жағдайда тергеушіге оқиға орнына келген кезде де көрсетуге міндетті;

- тінту жүргізілетін тұрғын үйді немесе ғимаратты немесе өзге де үй-жайларды қоршау. Бұл шаралар алдағы тінту орнында болуы мүмкін іздеушінің жасырынуына жол бермеуге, сондай-ақ мүдделі тұлғалардың іздеудегі объектілерді алып кету мүмкіндігін болдырмауға бағытталған. Осындай

жәрдем көрсету туралы талаппен тергеуші тінту жүргізуге дайындық кезеңінде анықтау органына жүгінеді;

- қамауда отырған айыпталушыны оқиға орнына барған кезде оның берген айғақтарын тексеру мақсатында, сондай-ақ оның қатысуымен басқа да тергеу әрекеттерін жүргізу кезінде алып жүру. Бұл жәрдем әсіресе тергеушінің оқиға орнына шығуын айыпталушы қашу үшін пайдаланғысы келеді деп сенуге негіз болған жағдайларда дұрыс болуы керек;

- қамауда отырған айыпталушыны тергеушіден жауап алуға алып жүру, ұстау кезінде, бетпе-бет ставка жасау кезінде немесе осы адам тарапынан шектен шығудан қорқуға негіз болған кезде тану үшін ұсыну;

- тінту жүргізілетін үй-жайда немесе орында тұрған немесе сол жерден кете алмайтындай етіп келген адамдарды бақылау, тінту аяқталғанға дейін бір-бірімен немесе өзге де адамдармен тілдесу.

Тергеушінің жекелеген тергеу әрекеттерін жүргізуге анықтау органдары қызметкерлерінің тікелей қатысуы.

Кейбір жағдайларда жедел қызметкердің жауап алуға тікелей қатысуы пайдалы, әсіресе ол бұрын әшкерелеуге қатысқан рецидивист. Бұл ретте тергеушінің көзқарасы бойынша іске қатысы жоқ, бірақ одан әрі жедел-ізвестіру іс-шараларын жүргізу үшін өте пайдалы болатын ақпарат алынуы мүмкін. Алайда, анықтау органы қызметкерлерінің белгілі бір тергеу әрекетін жүргізуге қаншалықты белсенді қатысуы болса да, тиісті хаттама әрқашан тергеушінің атынан жасалуы керек екенін тағы бір рет атап өткен жөн.

Тергеушінің жекелеген тергеу әрекеттерін жүргізуге қатысу үшін анықтау органының мамандарын бөлуді қажет етеді. Мұндай мамандар көбінесе сот сарапшылары болып табылады. Әсіресе олардың көмегі оқиға орнын тексеру кезінде өте пайдалы. Тергеуші криминалистикалық техника саласында қаншалықты жақсы білімге ие болса да, барлық басқа тең дәрежеде криминалист маман әрдайым қылмыстың іздерін және іс бойынша заттай дәлел бола алатын заттарды табу, бекіту және алу мақсатында ғылыми-техникалық құралдарды тиімді қолдана алады. Сонымен қатар, маманның қатысуы

тергеушіге оқиға болған жерді мұқият зерттеуге және сипаттауға кететін уақытты айтарлықтай босатады. Әдетте, криминалист маман күдіктімен немесе айыпталушымен олардың айғақтарын тексеру мақсатында оқиға орнына шығу сияқты тергеу әрекеттеріне қатысады. Бұл жағдайда оның көмегі жүргізілген тергеу әрекетін суретке түсіру немесе бейнетүсірілімде көрінеді. Көбінесе бұл мамандар тергеу экспериментін, іздеуді және басқа да тергеу әрекеттерін жүргізуге қатысады.

Тергеушіге көмек көрсету дәрежесі бойынша екінші орынды Жолпатрульдік қызмет қызметкерлері алады. Автодел саласындағы мамандар ретінде олар тергеу экспериментін жүргізу кезінде, сондай-ақ тергеуші күдіктімен немесе айыпталушымен болған оқиға орнына шыққан кезде жолкөлік оқиғалары туралы істер бойынша оқиға орнын тексерудің әрбір жағдайына қатысады.

Тергеушіге өрт қою және өртке қарсы ережелерді қылмыстық бұзу туралы істер бойынша оқиға болған жерді қарау кезінде жәрдем көрсететіндердің үшінші санатын Төтенше жағдайлар қызметінің қызметкерлері және кейбір басқа мамандар құрайды.

Алайда олардың тергеу әрекеттерін жүргізуге қатысу үлесі аз. Мысалы, Төтенше жағдайлар қызметінің қызметкерлері маман ретінде тергеушінің оқиға болған жерді тексеруінің аздаған жағдайларына қатысады. Бұл көбінесе мұндай тексеруді (өрт болған жағдайда) анықтау органы ретінде төтенше қызмет қызметкерлері жүргізетіндігіне байланысты.

Әсіресе тергеушілер анықтау органының қарамағындағы фотоаппараттарды, оларға фототілділікті және фотолабораторияларды жиі пайдаланады. Көбінесе олар белгілі бір тергеу әрекеттерін жүргізу кезінде дыбыстық жазбаны қолдану қажеттілігін тудырады. Рас, көптеген тергеу бөлімшелерінде бейнекамералар бар.

Өкінішке орай, тергеу әрекеттерін бейнежазбаға түсіру үшін бөлмелер әлі де баяу енгізілуде. Бұл техникалық кешен көрсеткіштерді тіркеудің көмекшісі

рөлін атқарады, сонымен қатар іс жүргізу құжаттарын дайындауда қолданылады.

Тергеу тәжірибесінде жылжымалы сот-медициналық зертхана өзін жақсы көрсетті. Аталған зертхана оқиға орнында заттай дәлелдемелерді орау суреттерді басып шығару сияқты тергеу әрекеттеріне орасан зор көмегін тигізеді. Алайда, мұндай зертхананың мүмкіндіктерін толық пайдалану тиісті маманның міндетті түрде қатысуын қамтамасыз етеді.

Көмек нысандарының қарастырылып отырған тобына қажетті көлікті беру де жатады. Мысалы, қамауда отырған айыпталушымен оқиға орнына шығу үшін арнайы автокөлік қажет.

Белгілі бір тергеу әрекетін (көбінесе тінту) жүргізу үшін тергеушіге шаруашылық мақсаттағы заттар мен құралдар (күректер, күректер, сынықтар және т.б.) қажет болуы мүмкін, оларды оның талабы бойынша анықтау органы да ұсынуы керек.

Анықтау органының тергеушіге жекелеген тергеу әрекеттерін жүргізу мүмкіндігін қамтамасыз ету мақсатында мәжбүрлеу шараларын қолдануы. Көмек көрсетудің бұл түрінің ең көп тараған түрі-айыпталушы мен куәгер тергеушіге дәлелді себепсіз келмеген жағдайда оларды алып келу.

Тергеуші анықтау органының қызметкерлерінен куәландыру (Қазақстан Республикасы ҚПК 223-бабы) және салыстырмалы зерттеу үшін үлгілер алу (Қазақстан Республикасы ҚПК 262-бабы) сияқты тергеу әрекеттерін жүргізу процесінде күдіктіге, айыпталушыға, куәға және жәбірленушіге қатысты мәжбүрлеу шараларын қолдануды талап етуге құқылы. Бұл, мысалы, күдікті немесе айыпталушы жәбірленушінің денесінде зорлаудан немесе салыстырмалы зерттеу үшін қажетті қан үлгілерін алудан тістерінің шағуын анықтау мақсатында куәландырудан бас тартқан және онсыз іс бойынша шындықты анықтау мүмкін болмайтын жағдайлар туралы.

Ұқсас жағдайлар жәбірленушілермен немесе куәгерлермен болуы мүмкін. Егер тергеуші тергеу әрекеті басталғанға дейін де оған осындай қарсылық көрсетіледі деп сенуге толық негіз болса, онда ол қажетті жұмысшыларды бөлу

туралы анықтау органына алдын-ала талап қояды. Егер қарсылық күтпеген болса, онда ол тергеу әрекеті кезінде осындай талаппен жүгінеді.

Мүмкін, белгілі бір тергеу әрекетін жүргізу кезінде, айталық, оқиға болған жерді тексеру кезінде азаматтардың біреуі тергеушіге кедергі келтіреді және бірнеше рет ескертулерге қарамастан, оны тоқтатпайды. Мұндай жағдайларда тергеуші сондай-ақ анықтау органының қызметкерлерінен осы азаматты оқиға орнынан күшпен алып тастауды талап етуге құқылы (төрағалық етушінің өкімі бойынша істі тыңдау кезінде тәртіп бұзылған жағдайда кез келген азаматты сот отырысы залынан қалай алып тастауға болатынына ұқсас).

Тергеушінің жекелеген тергеу әрекеттерін жүргізудің тиімділігін арттыруға бағытталған жедел-ізвестіру іс-шараларын жүргізу. Бұл жәрдемді көрсету қажеттілігі белгілі бір объектілерді арнайы құралдар мен әдістердің (жедел-ізвестіру шараларының) көмегімен алдын ала зерделеуді талап ететін тергеу әрекеттерін жүргізу кезінде, көбінесе күдіктіні (айыпталушыны) тінту, ұстау және жауап алуға дайындық кезеңінде туындайды. Сонымен, анықтау органы тінту немесе ұстау қажет болатын белгілі бір құрылымның немесе үй-жайдың ерекшеліктері туралы, белгілі бір уақытта болуы мүмкін адамдар туралы, кәштердің орналасуы және іздеудегі заттарды сақтаудың басқа орындары туралы жедел-ізвестіру деректерін ала алады. күдіктінің (айыпталушының) сипаты, оның әдеттері, бейімділігі мен хоббиі, болжамды мінез-құлқы сызығы және жауап алу кезінде жүгінуі мүмкін амалдар туралы және т. б.

Тиісті ақпаратты алғаннан кейін тергеуші оны пайдалану жолдары мен тәсілдерін де, белгілі бір тергеу әрекетін жүргізу кезінде өзінің мінез-құлқын да мұқият ойластыруы керек. Осыған байланысты тәжірибелі жедел қызметкерлердің кеңестері мен кеңестері өте пайдалы болуы мүмкін. Тәжірибе көрсеткендей, кейбір жедел қызметкерлер өздерінің таралуы бойынша тергеушінің жеке тергеу әрекеттеріне тікелей қатысуын бірінші орынға қояды, бұл психологиялық тұрғыдан түсінікті. Бұл жұмысшылар тергеушілердің тергеуіне жатқызылған қылмыстардың жасалуына байланысты оқиға

орындарына жиі баруға мәжбүр. Бірақ көптеген жағдайларда әртүрлі себептермен тергеушілер оқиға орнына бармайды (басқа іс бойынша жұмыспен қамту немесе ауру, іссапарда болу, кейбір жедел қызметкерлердің алдымен «өзін-өзі анықтауға» деген ұмтылысы, егер қылмыс анық емес жағдайда жасалса және т.б.).

Жедел қызметкерлер жасаған тексеру хаттамалары басқа алдын-ала тексеру материалдарымен бірге кейіннен тергеушілерге берілді, олар СДТБТ-да қылмыстық істерді тіркеді. Қалған материалдарды жедел қызметкерлердің өздері шешті.

Жедел қызметкерлердің өзге нысандарда көрсетілетін жәрдемнің толық көлемі туралы жеткіліксіз хабардар болуын ескере отырып, оқиға орнына жиі бару жағдайлары (тергеушімен бірге де, жеке өзі де) оларды тергеуші жүргізетін жекелеген тергеу әрекеттеріне тікелей қатысуды бірінші орынға қоюға итермелеген сияқты.

Сондай-ақ анықтау органдарының жекелеген тергеу әрекеттеріне қатысу үшін мамандарды бөлудің, сондай-ақ көлікті, ғылыми және техникалық құралдарды берудің барлық жағдайлары туралы хабардарлықтың жеткіліксіздігімен бұл нысандарды жедел қызметкерлер тиісінше бірінші емес, екінші, үшінші және бесінші орындарға жатқызғанын түсіндіруге болады.

Тергеушілер оларға көрсетілетін жәрдемнің барлық жағдайлары туралы көбірек білетіндіктен және қылмыстық істерді зерттеу нәтижелерімен объективті түрде расталғандықтан, дәл осы деректер неғұрлым сенімді деп санауға негіз бар.

Енді жәрдемдесудің әрбір нысанын сипаттау үшін мұрағаттық қылмыстық істерді зерделеу нәтижелері бойынша кейбір деректерді береміз және олар зерттелген бірізділікті сақтаймыз.

1. Қылмыстық істерді зерделеу барысында жедел қызметкерлер тергеушінің оқиға орнын қарап тексеру, тінту, жауап алу және басқада тергеу әрекеттерінде қатысатындығы анықталды. Тінтуге аздаған жедел қызметкерлер қатысуы мүмкін, себебі тінтуді көбінесе жедел қызметкерлер емес,

тергеушілердің өздері жасайды, ал жедел уәкілдер әдетте олардың нұсқауымен әрекет етеді.

2. Тергеушілерге жекелеген тергеу әрекеттерін жүргізуге қатысу үшін мамандарды бөлу түрінде көмек көрсету жағдайлары криминалист-сарапшылар, жол-патрульдік қызмет қызметкерлері және басқа да мамандар болды.

3. Көбінесе тергеу органдары тергеушіге оқиға болған жерді тексеруді сәтті жүргізу үшін қажетті жағдайлар жасауға ықпал етті. Әдетте, бұл оқиға болған жерді күзету мен қоршауда көрінді.

4. Тергеушілерге ғылыми және техникалық құралдарды ұсыну жағдайлары фотоаппараттар, фотоматериалдар және әртүрлі фото-керек-жарақтар, аудио-бейне жазу құрылғылары, іздеу құралдары және басқа да ғылыми және техникалық құралдар пайдаланылды.

6. Тұтқындалғандарды немесе ұсталғандарды анықтау органы қызметкерлерінің барлық жағдайларда айдауылмен алып жүруі (алып жүруі) тергеуші осы адамдармен болған оқиға орнына олардың айғақтарын тексеру мақсатында шыққан кезде жүргізілді.

7. Тергеушіге дәлелсіз себептермен жауап алуға келмеуіне байланысты анықтау органдарының қызметкерлері куәгерлерді, жәбірленушілерді, күдіктілерді және айыпталушыларды алып келді.

Тергеушіге тергеу органдарынан жекелеген тергеу әрекеттерін жүргізу кезінде жәрдемдесуді талап ету құқығын бере отырып, заң сонымен бірге аталған органдар үшін тек оның тапсырмалары мен нұсқауларының міндеттілігі туралы айтады. Бұл, біздің ойымызша, заң шығарушының тітіркендіргіш кемшілігі, оны толтыруға болады және қажет. Тергеушінің жекелеген тергеу әрекеттерін жүргізу кезінде оған жәрдем көрсету туралы талабы анықтау органдары үшін міндетті болып табылатындығы Қазақстан Республикасы ҚПК 60-бабының 9-бөлігінің мағынасынан туындайды.

Талап - бұл «бұйрық, талап ретінде көрсетілген бұйрық, тілек» [42]. Сондықтан тергеу органдарының тергеушіге жәрдемдесуі де оған қызмет емес, олардың заңмен жүктелген тікелей қызметтік міндеті.

Тергеушінің тергеу органдарына заң әдебиеттерінде жекелеген тергеу әрекеттерін жүргізу кезінде оған көмек көрсету туралы талаптарын тікелей адресат туралы мәселе мүлде жарияланбаған. Біздің қылмыстық істерді зерттеу деректері көрсетілген олқылықтың орнын белгілі бір дәрежеде ғана толтыруға мүмкіндік береді. Бұл олардың талаптарының абсолютті көпшілігімен тергеушілер ауызша түрде жүгінетіндігімен байланысты. Олар дәлелді себептерсіз жауап алуға келмейтін куәгерлерді (жәбірленушілерді) және айыпталушыларды (күдіктілерді) алып келуге жәрдемдесуге өтініш білдірген барлық жағдайларда, сондай-ақ қажет болған жағдайда тергеу изоляторында күзетпен ұсталатын айыпталушымен болған оқиға орнына шығу үшін айдауыл мен көлікті бөліп беруге жазбаша нысанды сақтайды. Бұл жазбаша талаптарды тергеушілер әдетте ПО басшыларына жолдайды.

Тергеу әрекеттерінің хаттамаларында ауызша қандай да бір мәліметтер жоқ. Тергеушілердің өздері сауалнама жүргізу барысында өздерінің ауызша талаптарының тікелей адресатын анықтаған кезде олар іздестіру және тергеу әрекеттерін жүргізу туралы жазбаша тапсырмалар берумен бірдей тәртіпті ұстанатынын айтты.

Тергеушінің қажетті көмек көрсету мерзімдерін анықтауына келетін болсақ, бұл жерде мәселе басқаша шешіледі. Біз тергеушінің жеке өзі жүзеге асыратын тергеу әрекеттері туралы айтып отырғандықтан, бұл шарттарды анықтау аталған әрекеттерді орындау мерзімдерімен байланысты. Мәселен, тергеуші, айталық, куәдан жауап алуға келуден қасақана жалтарған жетекпен жеткізу туралы қаулы шығарған кезде, қаулының өзінде осы жәрдем көрсетудің күні мен уақыты көрсетіледі.

Егер оған тергеу экспериментіне қатысу үшін криминалист маман қажет болса, онда оның талабында тергеуші бұл адамды белгіленген уақытқа бөлуді сұрайды. Егер бұл ретте автомашина және анықтау органы қызметкерлерінің

кез келгені қажет болса, сол уақытта тергеуші оларды да бөлуді сұрайды. Алайда, өзін кез-келген түсініспеушіліктерден және ықтимал бұзылулардан сақтандыру үшін ол алдын-ала анықтау органының тиісті қызметкерлерімен олар үшін ең қолайлы және тиісті құралдар мен күштерді берудің қолайлы мерзімдерін келісуі керек.

Басқа ауданда (облыста, республикалық маңызы бар қалада, астанада) тергеу әрікеттерінің жекелеген тапсырмаларын жүргізуді одан әрі жетілдіру шеңберінде Қазақстан Республикасының Ішкі істер министрлігінде «тергеу әрекеттерінің жеке тапсырмасын электронды түрде өндіру» атты қорғалатын электрондық тізілімін құру қажет, ол электрондық форматта сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын тұлға он тәуліктен кешіктірілмейтін мерзімде басқа аудандардың (облыстың, республикалық маңызы бар қаланың, астананың) анықтау органына тапсыруға мүмкіндік беретін болады.

Осылайша, Қазақстан Республикасының ҚПК «сотқа дейінгі тергеп-тексеру жүргізілетін жер» 188-бапты келесі абзацпен толықтыруды ұсынамыз:

3-1. Басқа ауданда (облыста, республикалық маңызы бар қалада, астанада) тергеу әрікеттерін жүргізу қажет болған жағдайда, сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам осы тапсырманы жүргізуді «тергеу әрекеттерінің жеке тапсырмасын электронды түрде өндіру» электрондық тізілімінің көмегімен сол ауданның (облыстың, республикалық маңызы бар қаланың, астананың) тергеушісіне немесе анықтау органына тапсыруға құқылы.

ҚОРЫТЫНДЫ

Тергеуші мен анықтау органдарының өзара іс-қимылының ұйымдастырушылық және тактикалық негіздерін арттыру қажеттілігі күштер мен құралдарды басқарудың күрделі шарттары мен міндеттерімен анықталады.

ҚР ҚПК-нің 238, 240-баптарына сәйкес, жасырын тергеу әрекетін жүргізу нәтижесінде алынған ақпаратты зерттеу және оны дәлелдемелер ретінде пайдалану; жасырын тергеу әрекеттерінің хаттамаларына қоса тіркелмеген материалдармен танысу. Бұл процесс мүмкіндік береді:

Біріншіден, мәселенің мұндай шешімі тергеушіге тергеліп жатқан қылмыстық істерге қатысы бар барлық жедел материалдармен уақтылы танысуға кепілдік береді.

Екіншіден, жедел-ізвестіру қызметінің нәтижелері үшін анықтау органдарының жауапкершілігін арттырады.

Өзара әрекеттесудің ұйымдастырушылық формаларының тән ерекшелігі-оларды үнемі жетілдіру үрдісі. Сондай-ақ, оларды сынақтан өткізуді және кейіннен заңға тәуелді актілерде бекітуді талап ететін жаңа нысандар жасалады.

Бірақ олардың кез-келгенінің заңдылығы екі өлшемге негізделуі керек:

а) ол функционалдық міндеттерді нақты бөлуге және сақтауға негізделуі керек;

б) өзара іс-қимыл өзінің нысаны мен құралдары бойынша заңға қайшы келмеуі мүмкін.

Процессуалдық және ұйымдастырушылық (процессуалдық емес) формаларды ажыратудың орындылығы айқын. Мұндай демаркация «тергеу аппараттары мен анықтау органдарының өзара әрекеттесуінен туындайтын құқықтық қатынастардың сипатын дұрыс ашу үшін маңызды» [4]. Осы құқықтық қатынастардың сипатын түсіну оларды дұрыс бағалауға, өзара құқықтар мен міндеттерді тереңірек түсінуге, дұрыс қарым-қатынас орнатуға ықпал етеді.

Бұдан басқа, қылмыстық істе осы құжаттың көшірмесінің болуы (баянаттың көшірмелері сияқты) тергеушінің өз тапсырмасының тағдырына қатынасы туралы куәландырады, сондай-ақ полицияның жосықсыз қызметкерлеріне қатысты тиісті ықпал ету шараларын қабылдау үшін заңды негіз болып табылады.

Өкінішке орай, тергеушілер өз тапсырмаларының орындалу барысын бақылауға тиісті назар аудармайды. Жоғарыда айтылғандарды растау үшін біз келесі деректерді береміз. Бұл көрсетілген тапсырманы уақтылы бермеген тергеушіге оның уақтылы орындалуын талап ету психологиялық тұрғыдан қиынырақ болуымен түсіндіріледі.

Осыған ұқсас жағдай тергеушілердің іздестіру іс-әрекеттерін жүргізу туралы тапсырмаларды орындаудың кешігуіне байланысты еске салуларымен қалыптасты.

Жоғарыда баяндалған ұсыныстар мен ұсынымдарды іске асыру тергеушінің іздестіру және тергеу және жасырын тергеу әрекеттерін жүргізу туралы тапсырмаларын орындаудың тиімділігін арттыратын сияқты.

Алайда, бұл ақпараттың артықтығы белгілі бір дәрежеде ғана көрінеді, өйткені «бұл тергеушінің өзінің танымдық іс-әрекетінде қандай жолдармен жүргенін, қандай нұсқалардың, қаншалықты толық және қалай тексерілгенін және т.б. анық көруге мүмкіндік береді» [28].

Жедел-іздестіру жолымен алынған деректерді сот дәлелдемелерін алу мақсатында пайдалану одан мұқият дайындықты, осы тапсырманы орындауды қиындататын барлық факторларды ескеруді, сондай-ақ аталған ақпарат көзін ашу мүмкіндігіне қауіп төндіруді талап етеді.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, осындай тұжырымдар жасау керек:

1. Тергеуші анықтау органдарына алдын ала тергеудің одан әрі барысы мен бағытын айқындайтын шешімдер қабылдауға байланысты іс жүргізу әрекеттерін жүргізуді (айып тағу, бұлтартпау шарасын сайлау, адамды жәбірленуші, азаматтық талапкер, азаматтық жауапкер деп тану,

айыпталушыны қылмыстық іс материалдарымен таныстыру және т.б.) тапсыра алмайды. Олар тергеушінің ерекше құзыретіне жатады.

2. Тергеуші анықтау органдарының қызметкерлеріне; - күдіктіден жауап алуды, - тану үшін ұсынуды, беттестіру жүргізуді, -оқиға орнын қарап тексеруді, -тергеу экспериментін, сот сараптамасын тағайындауды және айғақтарды сол жерде тексеруді тапсыруға жатпайды. Тергеуші бұл әрекеттерді жеке өзі жасауға міндетті.

3. Күдіктілерден жауап алуды әдетте тергеуші жүргізуі керек. Алайда кейбір қажет жағдайда тактикалық себептер бойынша дағдылары мен біліктілігі бар анықтау органдарының қызметкерлеріне тиісті тапсырма беруге құқылы.

4. Тергеуші анықтау органдарына келесі тергеу әрекеттерін жүргізуді тапсыра алады, олар;

-жауап алу;

-тәркілеу;

-куәгерлер мен жәбірленушілерді ұстау;

-мүлікке тыйым салу;

-тінту;

-куәландыру және салыстырмалы зерттеу үшін үлгілерді алу.

5. Анықтау органдары тапсырманы өзінің құзыреті шегінде орындауы керек. Егер тергеушімен дереу байланыс орната алмаса, немесе тиісті тапсырма алу мүмкін болмаса, осы тапсырмада көрсетілмеген, бірақ осы жағдайға сәйкес кезек күттірмейтін тергеу әрекеттерін жасауға құқылы.

Тергеушінің тергеу органдарына заң әдебиеттерінде жекелеген тергеу әрекеттерін жүргізу кезінде оған көмек көрсету туралы талаптарын тікелей адресат туралы мәселе мүлде жарияланбаған. Біздің қылмыстық істерді зерттеу деректері көрсетілген олқылықтың орнын белгілі бір дәрежеде ғана толтыруға мүмкіндік береді. Бұл олардың талаптарының абсолютті көпшілігімен тергеушілер ауызша түрде жүгінетіндігімен байланысты. Олар дәлелді себептерсіз жауап алуға келмейтін куәгерлерді (жәбірленушілерді) және айыпталушыларды (күдіктілерді) алып келуге жәрдемдесуге өтініш білдірген

барлық жағдайларда, сондай-ақ керек кезде тергеу изоляторында күзетпен ұсталатын айыпталушымен болған оқиға орнына шығу үшін айдауыл мен көлікті бөліп беруге жазбаша нысанды сақтайды. Бұл жазбаша талаптарды тергеушілер әдетте ПО басшыларына жолдайды.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕККӨЗДЕРДІҢ ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы // Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000> (жүгіну күні: 18.01.2024жыл) – интернет көздері.
2. Қазақстан Республикасының қылмыстық процестік кодексі 2014 жылғы 4 шілдедегі № 231-V ҚРЗ. [Электрондық деректер] // - Қол жеткізу режимі: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231/k14_231.htm (жүгінген күн: 15.12.2023 ж.)
3. «Қылмыстық құқық бұзушылық туралы арызды, хабарламаны немесе баянатты қабылдау және тіркеу, сондай-ақ Сотқа дейінгі тергеп-тексерулердің бірыңғай тізілімін жүргізу қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Бас Прокурорының 2014 жылғы 19 қыркүйектегі № 89 Бұйрығы. [Электрондық деректер] // - Қол жеткізу режимі: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V14W0009744> (жүгінген күн: 15.12.2023 ж.)
4. «Қазақстан Республикасы ішкі істер органдарының тергеу, анықтау бөліністері және әскери-тергеу органдарының қызметін ұйымдастыру жөніндегі нұсқаулықты бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2015 жылғы 16 наурыздағы № 220 бұйрығы. [Электрондық деректер] // - Қол жеткізу режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1500010761> (жүгінген күн: 15.12.2023 ж.)
5. Жасырын тергеу әрекеттерін жүргізу қағидаларын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2014 жылғы 12 желтоқсандағы № 892 бірлескен бұйрығы. [Электрондық деректер] // - Қол жеткізу режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V14C0010027> (жүгінген күн: 20.12.2023 ж.)
6. Брылев В.И. Некоторые проблемы раскрытия расследования и предупреждения преступлений в сфере наркобизнеса. —Екатеринбург., —1994. Б.37-39.
7. «Это было групповое преступления-Костанайская полиция рассказала об убийстве Д.М.». // Айналыс режимі: <https://baigenews.kz/news/> (жүгіну күні: 18.01.2024 жыл) – интернет көздері.

8. А.В. Яшин. Ішкі істер органдарында алдын ала тергеуді ұйымдастыру мәселелері. Жоғары оқу орындарының жаңалықтары. Еділ аймағы. Әлеуметтік ғылымдар. —2021. № 1.—Б. 5-12.

9. Т.В. Пименова. Қылмыстық іс жүргізу мен жедел-іздігіру қызметінің өзара байланысы: құқық қолдану мәселелері / Т. В. Пиминова. - Мәтін: тікелей // Жас ғалым. —2017. —№ 5 (139). —Б. 311-313. [Электрондық деректер] // - Қол жеткізу режимі: <https://moluch.ru/archive/139/39167> (жүгінген күн: 20.12.2023 ж.).

10. А.Р. Ратинов. Қылмыстарды тергеу кезінде прокуратура тергеушісі мен полиция органдарының өзара әрекеттесуінің процессуалдық мәселелері. —Кітап.: Қылмыстарды тергеу және алдын алу кезінде прокуратура тергеушілері мен полиция органдарының өзара әрекеті. —М., —1964. —Б. 24. [Электрондық деректер] // - Қол жеткізу режимі: <https://clck.ru/39iBpW> (жүгінген күн: 20.12.2023 ж.).

11. С.И. Ожегов. «Толковый словарь русского языка» —Москва, 2010. —Б.376.

12. Н.Н. Гапанович, И.И. Мартинович. «Основы взаимодействия следователя и органа дознания при расследовании преступлений» —Минск, —1983. —Б. 10.

13. Н.И. Порубов. «Научная организация труда следователя» —Минск, —1970. —Б. 226.

14. М.В. Беляев. Қылмыстық сот ісін жүргізуде шешімдер қабылдау тетігі. Ресей ІІМ Шығыс Сібір Институтының хабаршысы. 4 (87). —Иркутск., —2018. —Б. 74-80.

15. А.М. Ларин. Тергеу нұсқасынан шындыққа дейін. —М., —1976. —Б. 185-186. [Электрондық деректер] // - Қол жеткізу режимі: <https://search.rsl.ru/ru/record/01001765682> (жүгінген күн: 15.01.2024 ж.).

16. В.Н. Корюкин. Ақпарат ықтималдығы. —«Философия мәселелері», —1965. № 8, —Б. 40. [Электрондық деректер] // - Қол жеткізу режимі: <https://search.rsl.ru/ru/record/01006242653> (жүгінген күн: 15.01.2024 ж.).

17. Р.С. Белкин. Дәлелдемелерді жинау, зерттеу және бағалау. Мәні мен әдістері. —М., —1966. —Б. 263. [Электрондық деректер] // - Қол жеткізу режимі: <https://search.rsl.ru/ru/record/01005964175> (жүгінген күн: 16.01.2024 ж.).

18. Ю.П. Гармаев. Тергеуші мен оның қоғамдық көмекшісіне арналған нұсқаулық / авторлар ұжымының жетекшісі: КонсультантПлюс. —М., 2016. —Б. 91.

19. Н.И. Порубов. Тергеушінің еңбегін ғылыми ұйымдастыру. —Минск., —1970, —Б.232; И.М. Гуткин. Тергеуші мен анықтау органының алдын-ала тергеу жүргізудегі өзара әрекеті. ПМ жүйесін анықтау және алдын ала тергеу органдары және олардың өзара іс-қимылы. —М., —1973. —Б 93.

20. А.П. Гуляев. Қылмыстық процестегі тергеуші. —М., —1981, —Б. 95-96. [Электрондық деректер] // - Қол жеткізу режимі: <http://lawlibrary.ru/izdanie5851.html> (жүгінген күн: 25.01.2024 ж.).

21. А.М. Ларин. Тергеу мен анықтау органдарының жедел-іздістіру қызметінің арақатынасының процессуалдық мәселелері. —«Социалистік заңдылық». —1964. № 7. —Б. 14. [Электрондық деректер] // - Қол жеткізу режимі: <https://search.rsl.ru/ru/record/01001765682> (жүгінген күн: 25.01.2024 ж.).

22. Ф.Ю. Бердичевский. Тергеу және анықтау органдарының ұйымдық жүйе ретіндегі өзара әрекеті. —«Кеңес мемлекеті және құқығы». —1973. № 12. —110 б. [Электрондық деректер] // - Қол жеткізу режимі: <https://clck.ru/39iE36> (жүгінген күн: 05.02.2024 ж.).

23. Ф.Ю. Бердичевский. Қылмыстық іс бойынша тергеу органдары мен милиция арасындағы өзара іс-қимыл тиімділігінің шарттары. —Кітап.: Алдын ала тергеудің тиімділігін арттыру мәселелері. —Л., —1976. —Б. 51. [Электрондық деректер] // - Қол жеткізу режимі: <https://clck.ru/39iE36> (жүгінген күн: 05.02.2024 ж.).

24. Я. Злацовский. Тергеушінің тапсырмасы. —«Социалистік заңдылық», —1971. № 2. —Б.66. [Электрондық деректер] // - Қол жеткізу режимі: <https://search.rsl.ru/ru/record/01006196610> (жүгінген күн: 05.02.2024 ж.).

25. А.М. Ларин. Қылмыстық тергеу. Жоспарлау ұйымдастыру. —М., —1970. —Б. 118. [Электрондық деректер] // - Қол жеткізу режимі: <https://search.rsl.ru/ru/record/01001765682> (жүгінген күн: 05.02.2024 ж.).

26. М. Кизиков, Е. Окишев. Дұрыс емес тәжірибе. —«Социалистік заңдылық», —1970. № 7. —Б.36. [Электрондық деректер] // - Қол жеткізу режимі: <https://search.rsl.ru/ru/record/01006792978> (жүгінген күн: 05.02.2024 ж.).

27. М.С. Строгович. Кеңестік қылмыстық процестің курсы. Т. 2. —М., —1970. —Б. 43. [Электрондық деректер] // - Қол жеткізу режимі: <https://search.rsl.ru/ru/record/01004900896> (жүгінген күн: 15.02.2024 ж.).

28. С.В. Рыбак. Тінту дайындау және жүргізу кезінде жедел - іздестіру қызметінің нәтижелерін пайдалану. Қазіргі қоғамдағы құқықтық мәдениет. ПМ Могилев институты. —2019. [Электрондық деректер] // - Қол жеткізу режимі: www.institutemvd.by (жүгінген күн: 15.02.2024 ж.).

29. И.М. Гуткин. «Жедел-іздестіру шаралары» және «Іздестіру әрекеттері» ұғымдарының арақатынасы туралы. —Кітап.: —Л., —1972. —Б. 61.

30. А.Ф. Осипов. Қылмыстық іс жүргізу және жедел-іздестіру қызметінің арақатынасы мәселелері. —М., —1976, —Б. 21. [Электрондық деректер] // - Қол жеткізу режимі: <http://lawlibrary.ru/izdanie17385.html> (жүгінген күн: 15.02.2024 ж.).

31. А.Р. Ратинов. Прокуратура тергеушілері мен полиция органдарының қылмыстарды тергеудегі өзара іс-қимылының процессуалдық мәселелері. —Кітап.: Қылмыстарды тергеу және алдын алу кезінде прокуратура мен полиция органдарының тергеушілерінің өзара әрекеті. —М., —1964. —Б. 27.

32. В.И. Розенцвейг. 114-Бап. —Кітап.: Қазақ КСР қылмыстық іс жүргізу кодексіне комментарий. —Алматы. —1969. —Б. 238.

33. А.Н. Васильев. Тергеу тактикасы. —М., —1976. —Б. 182-183. [Электрондық деректер] // - Қол жеткізу режимі: <https://search.rsl.ru/ru/record/01007293018> (жүгінген күн: 15.02.2024 ж.).

34. Г.С. Заровнева, С.Е. Киселева. Тергеушінің іздеу және іздеу қызметінің криминалистикалық аспектілері. Монография. «Баспа Проспект». —2015. —129 б.

35. И.Л. Кедей. Қылмыстық процестегі дәлелдемелер теориясы: Оқу құралы: Ресей ФСИН Самара заң институты. — Самара, —2017, —152 б.

36. Н.В. Савельева. Қылмыстық процестегі дәлелдемелер мен дәлелдемелер мәселелері: Оқу құралы. —Краснодар.: —2019. — Б. 5.

37. Ф.С. Сафуанов. Сот-психологиялық сараптама: Академиялық бакалавриатқа арналған оқулық, Юрайт Баспасы. —М.: —2015. — 421 б.

38. Н.В. Жогин, Ф.Н. Фаткуллин. Кеңестік қылмыстық процестегі алдын-ала тергеу. —М., —1965, —Б. 70. [Электрондық деректер] // - Қол жеткізу режимі: <https://search.rsl.ru/ru/record/01006184437> (жүгінген күн: 15.02.2024 ж.).

39. Д.П. Котов. Сот этикасы мәселелері. —М., —1976, —Б. 44. [Электрондық деректер] // - Қол жеткізу режимі: <https://search.rsl.ru/ru/record/01006988461> (жүгінген күн: 25.02.2024 ж.).

40. И.Е. Биховский. Тергеу әрекеттерін жүргізудің іс жүргізу және тактикалық мәселелері. —Волгоград. —1977. —Б. 28. [Электрондық деректер] // - Қол жеткізу режимі: <https://search.rsl.ru/ru/record/01007716443> (жүгінген күн: 25.02.2024 ж.).

41. Қазіргі орыс әдеби тілінің сөздігі. —Мәскеу: Басылым. және 1 түрі. - 9 Т. [Электрондық деректер] // - Қол жеткізу режимі: <https://search.rsl.ru/ru/record/01005588981> (жүгінген күн: 05.03.2024 ж.).

42. Д.Н. Ушаков. Орыс тілінің үлкен түсіндірме сөздігі: қазіргі редакция. Славян кітаптарының үйі. —М., —2008. —959 б.

ҚОСЫМША 1. Енгізу актісі

«БЕКІТЕМІН»

Ақмола облысы полиция департаменті
Қосшы қаласы ПБ бастығының орынбасары
полиция майоры

А.Е. Каримжан

« 22 » 02 2024 ж.

Магистрлік жоба қортындыларын тәжірибеге енгізу
АКТ

Комиссия құрамында:

Төраға: Ақмола облысы полиция департаменті Қосшы қаласы ПБ бастығының орынбасары полиция майоры А.Е. Каримжан

Комиссия мүшелері:

Ақмола облысы полиция департаменті Қосшы қаласы ПБ ТБ аға тергеушісі полиция майоры Бабаева А.

Ақмола облысы полиция департаменті Қосшы қаласы ПБ ТБ тергеушісі полиция капитаны Сулейменова С.М.

Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының магистранты Әуелбек Сұлтан Бердалиұлы «Тергеуші мен анықтау органдарының өзара іс-қимылының ұймдастырушылық және тактикалық негіздері» тақырыбында жазылған магистрлік жобасының зерттеу нәтижелерін қарап, олардың бүгінгі таңдағы өзектілігін белгілей отырып, аталған тақырыпқа қатысты практикаға енгізуге бағытталған ұсыныстарды Қосшы қаласы ПБ-мен ескертілетіні туралы акт жасалды.

Қосшы қаласы ПБ хаттамасы № 3/1 « 22 » 02 2024 ж.

Комиссия мүшелері:

Ақмола облысы полиция департаменті
Қосшы қаласы ПБ ТБ аға тергеушісі
полиция майоры

Бабаева А.

Ақмола облысы полиция департаменті
Қосшы қаласы ПБ ТБ тергеушісі
полиция капитаны

Сулейменова С.М.